

**МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ
УНИВЕРЗИТЕТ ОДБРАНЕ
ВОЈНА АКАДЕМИЈА**

**СТУДИЈСКИ ПРОГРАМ: ЕКОНОМИЈА ОДБРАНЕ
МАСТЕР АКАДЕМСКЕ СТУДИЈЕ**

**ПОЉОПРИВРЕДА И СИСТЕМ ОДБРАНЕ:
ЕКОНОМСКИ И БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ
(МАСТЕР РАД)**

Кандидат:

потпоручник

Урош Ћерамилац

професор:

пуковник

доцент др Милан Михајловић

Београд, 2026. година

Садржај

УВОД.....	1
ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ И СИСТЕМА ОДБРАНЕ	6
1.1. Појам и карактеристике пољопривреде.....	6
1.2. Значај пољопривреде за привредни развој	7
1.3. Појам и улога система одбране	11
1.4. Прехрамбена сигурност као елемент националне безбедности.....	13
2. ЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ ПОВЕЗАНОСТИ ПОЉОПРИВРЕДЕ И СИСТЕМА ОДБРАНЕ	16
2.1. Улога пољопривреде у економској стабилности Републике Србије.....	17
2.2. Пољопривредна производња као основа прехрамбене сигурности.....	20
2.3. Пољопривреда као фактор економске отпорности државе.....	26
Међузакључак поглавља 2.....	30
3. БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ ПОВЕЗАНОСТИ ПОЉОПРИВРЕДЕ И СИСТЕМА ОДБРАНЕ	31
3.1. Прехрамбена сигурност као фактор националне безбедности.....	33
3.2. Утицај кризних ситуација на пољопривреду и снабдевање храном.....	37
3.3. Значај пољопривредних ресурса за функционисање система одбране	41
3.4. Улога робних резерви у очувању стабилности државе у кризним и ратним условима.....	45
Међузакључак поглавља 3.....	48
4. ПОЉОПРИВРЕДНИ ПОТЕНЦИЈАЛИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У ФУНКЦИЈИ ЈАЧАЊА СИСТЕМА ОДБРАНЕ.....	50
4.1. Анализа расположивих пољопривредних ресурса Републике Србије	51
4.2. Производња стратешких пољопривредних производа у Републици.....	57
Србији.....	57
4.3. Ограничења и изазови развоја пољопривреде у функцији безбедности.....	61
Међузакључак поглавља 4.....	65
5. МОГУЋНОСТИ УНАПРЕЂЕЊА УЛОГЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ У СИСТЕМУ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ.....	67
5.1. Модернизација и повећање отпорности пољопривредне производње	70
5.2. Унапређење система робних резерви и логистичких капацитета	73
5.3. Јачање институционалне координације пољопривреде и система одбране	78

5.4. SWOT анализа улоге пољопривреде у јачању националне безбедности Републике Србије	84
Међузакључак поглавља 5	87
ЗАКЉУЧАК	88
ЛИТЕРАТУРА	91
Списак	Error! Bookmark not defined.

УВОД

Пољопривреда представља једну од најзначајнијих привредних делатности, чији је основни задатак обезбеђивање довољних количина хране за становништво, сировина за прехранбену индустрију и стварање услова за економски развој државе. Поред економске функције, пољопривреда има значајну улогу у очувању социјалне стабилности, развоју руралних подручја и обезбеђивању одрживог развоја друштва. У савременим условима, значај пољопривреде превазилази оквире производње хране и све више се посматра као један од важних фактора националне безбедности и отпорности државе на различите облике криза и поремећаја.

Савремено безбедносно окружење карактеришу бројни изазови, ризици и претње који могу значајно утицати на стабилност снабдевања храном и функционисање државе. Пандемија вируса COVID-19, климатске промене, енергетска криза, поремећаји глобалних ланаца снабдевања, као и оружани сукоби у различитим деловима света, указали су на значај очувања домаћих производних капацитета и обезбеђивања прехранбене сигурности становништва. Наведени догађаји потврдили су да способност државе да обезбеди довољне количине хране представља не само економско, већ и безбедносно питање од стратешког значаја.

Систем одбране представља један од основних инструмената заштите суверенитета, независности и територијалног интегритета државе. Његово успешно функционисање условљено је постојањем стабилне економске основе, расположивих материјалних ресурса и поузданих извора снабдевања. У том контексту, пољопривреда представља важан сегмент укупних националних капацитета, јер омогућава обезбеђивање хране за становништво и припаднике система одбране, формирање стратешких робних резерви и јачање отпорности државе у условима кризних и ванредних ситуација.

Република Србија располаже значајним пољопривредним ресурсима који представљају важан фактор привредног развоја и националне безбедности. Повољни природни услови, плодна земљишта и дугогодишња традиција пољопривредне производње омогућавају висок степен прехранбене самодовољности и представљају основу за стварање стабилног система снабдевања храном. Истовремено, ови ресурси могу имати значајну улогу у обезбеђивању услова за функционисање система одбране,

посебно у околностима које захтевају повећан степен отпорности и самосталности државе.

У условима савремених безбедносних изазова способност државе да управља сопственим производним ресурсима представља важан фактор националне отпорности. Из тог разлога, пољопривредни потенцијали не могу се посматрати искључиво као економска категорија, већ и као део ширих националних капацитета који могу допринети функционисању система одбране.

Полазећи од наведеног, предмет истраживања у овом раду јесте анализа међусобне повезаности пољопривреде и система одбране, са посебним освртом на њихове економске и безбедносне аспекте. Циљ рада је сагледавање значаја пољопривреде за функционисање система одбране, обезбеђивање прехранбене сигурности и јачање отпорности Републике Србије на савремене безбедносне изазове. Посебна пажња биће посвећена улози пољопривредне производње, прехранбене сигурности и робних резерви као значајних елемената националне безбедности и одрживог функционисања система одбране.

ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања овог рада представља анализа економских и безбедносних аспеката повезаности пољопривреде и система одбране, са посебним освртом на улогу пољопривредних ресурса у јачању прехранбене сигурности, економске стабилности и способности Републике Србије да одговори на савремене безбедносне изазове, као и могућности унапређења коришћења пољопривредних потенцијала у функцији јачања националне безбедности Републике Србије. Савремени услови привређивања и безбедносни изазови намећу потребу за сагледавањем пољопривреде не само као привредне делатности, већ и као важног чиниоца националне безбедности и стабилности државе.

Пољопривреда има значајну улогу у обезбеђивању хране за становништво, развоју привреде и очувању социјалне стабилности. Истовремено, њен значај огледа се и у обезбеђивању услова за функционисање система одбране, нарочито у кризним ситуацијама, ванредном и ратном стању. Способност државе да обезбеди довољне количине хране и одржи стабилност снабдевања представља један од важних предуслова очувања њене отпорности на различите облике угрожавања.

Истраживање обухвата анализу економског значаја пољопривреде за Републику Србију, њеног утицаја на привредни развој и прехранбену сигурност, као и сагледавање улоге пољопривреде у систему одбране. Посебна пажња посвећена је анализи пољопривредних потенцијала Републике Србије, робних резерви, прехранбене сигурности и утицаја савремених безбедносних изазова на пољопривредну производњу.

Истраживањем ће се настојати да се утврди у којој мери развијена и стабилна пољопривредна производња доприноси економској стабилности државе, јачању националне безбедности и ефикасном функционисању система одбране. Посебан акценат стављен је на значај пољопривреде као стратешког ресурса који може допринети повећању отпорности Републике Србије на савремене изазове, ризике и претње, као и на могућности унапређења коришћења пољопривредних потенцијала у функцији јачања националне безбедности Републике Србије.

ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Циљ истраживања је да се сагледа значај пољопривреде за функционисање система одбране Републике Србије кроз анализу њених економских и безбедносних аспеката. Истраживање је усмерено на утврђивање утицаја пољопривредне производње на прехранбену сигурност, економску стабилност и отпорност државе у условима различитих безбедносних изазова.

Посебан циљ рада јесте да се анализирају пољопривредни потенцијали Републике Србије, њихов значај за обезбеђивање потреба становништва и система одбране, као и могућности за унапређење улоге пољопривреде у јачању националне безбедности и кризне припремљености државе.

Научни циљ рада огледа се у проширивању сазнања о повезаности пољопривреде и система одбране, док се практични циљ односи на формулисање препорука које би могле допринети ефикаснијем коришћењу пољопривредних ресурса у функцији економске стабилности и безбедности Републике Србије.

ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

Полазећи од предмета и циља истраживања, постављена је следећа главна хипотеза:

X0: Развијеност пољопривредног сектора представља значајан фактор јачања економске стабилности, прехранбене сигурности и укупне способности система одбране Републике Србије да одговори на савремене безбедносне изазове.

Из главне хипотезе произилазе следеће посебне хипотезе:

X1: Стабилна и развијена пољопривредна производња представља основу обезбеђивања прехранбене сигурности и смањења зависности државе од спољних извора снабдевања.

X2: Виши ниво прехранбене сигурности доприноси повећању економске стабилности и отпорности државе у условима кризних ситуација.

X3: Економска стабилност и развијени домаћи производни капацитети омогућавају ефикасније функционисање система робних резерви и обезбеђивање неопходних ресурса у кризним условима.

X4: Ефикасно управљање пољопривредним ресурсима и системом робних резерви доприноси јачању способности система одбране и укупне националне безбедности Републике Србије.

Постављене хипотезе омогућавају свеобухватно сагледавање економских и безбедносних аспеката повезаности пољопривреде и система одбране, као и утврђивање њиховог значаја за националну безбедност Републике Србије.

МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА

Истраживање теме „Пољопривреда и систем одбране: економски и безбедносни аспекти“ захтева примену више научних метода како би се обезбедило објективно и свеобухватно сагледавање предмета истраживања. Приликом израде рада коришћене су опште и посебне научне методе, као и методе прикупљања и обраде података.

Од општих научних метода примењене су анализа и синтеза. Методом анализе разматрани су појединачни аспекти пољопривреде, прехранбене сигурности и система одбране, док су методом синтезе добијени резултати повезани у јединствену целину ради доношења релевантних закључака.

Од посебних научних метода коришћене су индуктивна и дедуктивна метода. Индуктивна метода омогућила је извођење општих закључака на основу појединачних

чињеница и статистичких показатеља, док је дедуктивна метода примењена приликом провере постављених хипотеза и извођења закључака из општих теоријских ставова.

У раду је примењена и компаративна метода ради упоређивања појединих показатеља пољопривредне производње, прехранбене сигурности и значаја пољопривреде за систем одбране. Такође, коришћена је метода анализе садржаја научне и стручне литературе, законских и подзаконских аката, стратегијских докумената, статистичких публикација Републичког завода за статистику, извештаја међународних организација и других релевантних извора.

Статистичка метода је примењена приликом анализе доступних статистичких података о пољопривредним ресурсима Републике Србије, производним капацитетима, кретању пољопривредне производње и другим показатељима који су од значаја за сагледавање економске и безбедносне улоге пољопривреде.

Подаци прикупљени током истраживања обрађени су и приказани текстуално, табеларно и графички, у циљу јаснијег представљања резултата и провере постављених хипотеза.

ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ И СИСТЕМА ОДБРАНЕ

1.1. Појам и карактеристике пољопривреде

Пољопривреда представља једну од најстаријих привредних делатности и један од основних услова опстанка и развоја људског друштва. Њен примарни задатак јесте производња хране и сировина биљног и животињског порекла, али се њен значај не исцрпљује искључиво у економској сфери. Савремени услови привређивања и глобални безбедносни изазови допринели су томе да се пољопривреда све више посматра као један од стратешких ресурса државе и важан елемент националне безбедности.

Према дефиницији Организације за храну и пољопривреду Уједињених нација (FAO), пољопривреда обухвата активности које се односе на гајење биљака, узгој животиња и производњу добара намењених исхрани становништва и снабдевању привреде неопходним сировинама (FAO, 2017). Значај пољопривреде огледа се у чињеници да обезбеђује основне услове за живот становништва, доприноси привредном развоју и представља важан фактор социјалне стабилности. Поред наведеног, пољопривреда представља један од основних фактора обезбеђивања прехранбене сигурности, смањења сиромаштва и одрживог развоја друштва. Њена улога посебно добија на значају у условима глобалних поремећаја, када способност државе да обезбеди стабилну производњу хране постаје важан елемент економске и друштвене стабилности (FAO, 2022).

Специфичност пољопривредне производње огледа се у њеној непосредној зависности од природних фактора. Климатски услови, плодност земљишта, количина падавина и расположивост водних ресурса у значајној мери утичу на обим и квалитет производње. За разлику од већине других привредних делатности, пољопривреда је изложена већем степену неизвесности, што захтева континуирано прилагођавање производних процеса и примену савремених технолошких решења.

Поред производне функције, пољопривреда има значајну економску улогу. Она обезбеђује запосленост великом броју становника, представља важан извор прихода у руралним подручјима и остварује значајан утицај на спољнотрговинску размену државе. У Републици Србији пољопривреда традиционално представља један од значајнијих

сектора националне економије захваљујући повољним природним условима, значајним обрадивим површинама и дугогодишњој традицији производње.

Последњих година све већу пажњу привлачи безбедносна димензија пољопривреде. Пандемија COVID-19, климатске промене, енергетска криза и оружани сукоб у Украјини показали су да сигурност снабдевања храном може бити озбиљно угрожена услед поремећаја производње и глобалних ланаца снабдевања. Због тога се у савременим условима пољопривреда не посматра само као привредна делатност већ и као један од фактора отпорности државе на кризне ситуације и различите облике угрожавања националне безбедности.

У контексту система одбране, значај пољопривреде огледа се у способности државе да обезбеди довољне количине хране за становништво и потребе одбрамбеног система у условима кризних, ванредних и ратних ситуација. Управо због тога развој пољопривреде представља не само економско питање већ и питање од стратешког значаја за очување стабилности, отпорности и безбедности државе. Због наведеног, савремено посматрање пољопривреде превазилази њену традиционалну економску улогу. Она све више постаје део ширег система националне отпорности, јер обезбеђивање стабилне производње и доступности хране представља један од предуслова функционисања државе у условима различитих криза.

1.2. Значај пољопривреде за привредни развој

Пољопривреда представља један од најважнијих сектора националне економије, јер обезбеђује производњу хране, сировина за прерађивачку индустрију и значајан број радних места. Њен значај не огледа се искључиво у непосредним економским ефектима, већ и у утицају који остварује на развој других привредних грана, стабилност тржишта и укупан друштвено-економски развој државе. Због тога се пољопривреда у економској теорији и пракси сматра једним од кључних фактора одрживог развоја и економске стабилности (Мунћан и Божић, 2017).

Економски значај пољопривреде огледа се пре свега у њеном доприносу бруто домаћем производу, спољнотрговинској размени и запослености становништва. Иако је у развијеним економијама учешће пољопривреде у структури БДП-а мање у односу на индустрију и сектор услуга, њен стратешки значај није умањен. Напротив, савремене кризе показале су да економска снага државе није условљена искључиво индустријским

капацитетима, већ и способношћу да обезбеди континуирану производњу хране и стабилност снабдевања становништва.

Развој пољопривреде непосредно утиче на развој прехранбене индустрије, која представља једну од најзначајнијих грана прерађивачке индустрије у Републици Србији. Између пољопривреде и прехранбене индустрије постоји снажна међузависност, јер обим и квалитет пољопривредне производње директно утичу на производне капацитете индустрије, конкурентност производа и могућности извоза на инострана тржишта.

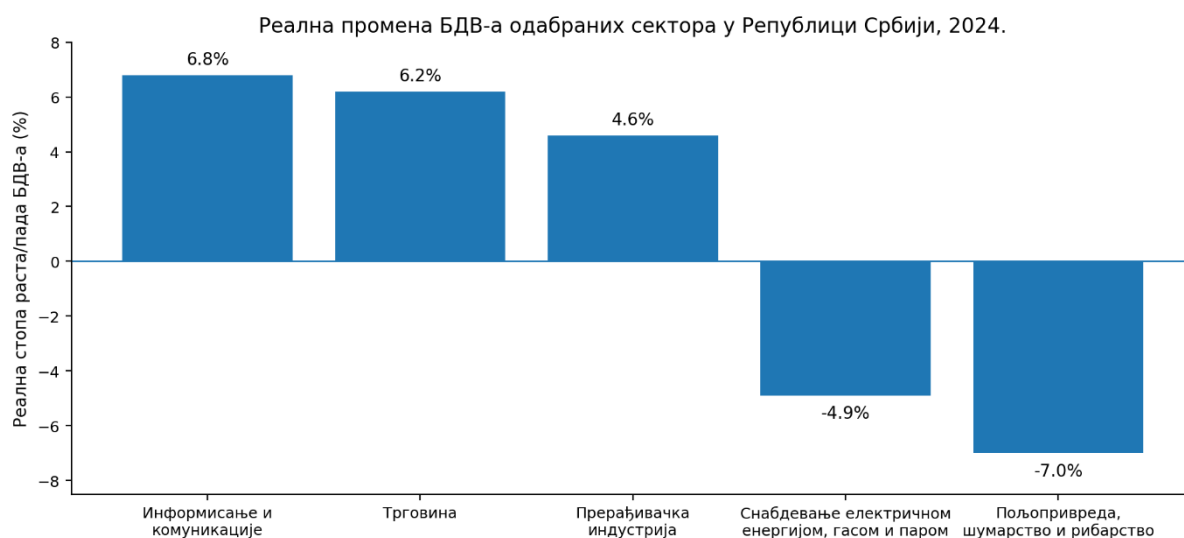
Поред директног економског доприноса, пољопривреда има значајну улогу у развоју руралних подручја. У многим деловима Србије пољопривреда представља примарни извор прихода становништва и један од основних услова останка становништва у сеоским срединама. Развој пољопривреде стога има и важну демографску димензију, јер доприноси смањењу миграција становништва према урбаним центрима и ублажавању процеса депопулације руралних подручја. Према подацима Организације за храну и пољопривреду Уједињених нација (FAO), пољопривредни сектор, поред директног економског доприноса, има значајну улогу у обезбеђивању прехранбене сигурности, очувању руралних заједница и стварању предуслова за одрживи развој (FAO, 2022).

У условима све интензивније глобализације, пољопривреда има значајну улогу и у спољнотрговинској размени државе. Пољопривредни и прехранбени производи традиционално представљају важан део српског извоза, што доприноси приливу девизних средстава и јачању платнобилансне позиције државе. Истовремено, стабилна домаћа производња доприноси смањењу зависности од увоза хране и ублажавању последица поремећаја на међународном тржишту.

Последњих година питање економског значаја пољопривреде све више се повезује са питањем националне безбедности. Поремећаји глобалних ланаца снабдевања током пандемије COVID-19, раст цена енергената и хране, као и последице оружаног сукоба у Украјини, показали су да зависност од увоза прехранбених производа може представљати значајан ризик за економску стабилност државе (FAO, 2022). У таквим околностима способност државе да обезбеди довољне количине хране из сопствених производних капацитета постаје важан елемент економске отпорности.

За Републику Србију пољопривреда има посебан значај имајући у виду расположиве природне ресурсе и традицију производње. Велике површине обрадивог

земљишта, повољни климатски услови и географски положај представљају основу за развој конкурентне пољопривредне производње и јачање њеног доприноса националној економији. Према подацима Републичког завода за статистику, пољопривреда и прехранбена индустрија представљају важне сегменте српске привреде и имају значајан удео у извозној структури земље (Републички завод за статистику, 2024).

Извор: Републички завод за статистику, Саопштење „Бруто домаћи производ, 2024.“, 2025.

Графикон 1. Реална промена бруто додате вредности одабраних сектора привреде Републике Србије у 2024. години

Извор: Републички завод за статистику, Бруто домаћи производ Републике Србије, 2024, Београд, 2025.

Приказани подаци указују на различита кретања бруто додате вредности у појединим секторима привреде Републике Србије током 2024. године. Док су сектори информисања и комуникација, трговине и прерађивачке индустрије забележили позитивне стопе раста, сектор пољопривреде, шумарства и рибарства остварио је реалан пад од 7,0%. Овакав резултат указује на осетљивост пољопривредне производње на климатске услове, тржишне поремећаје и друге спољне факторе. Истовремено, наведени показатељ потврђује да је стабилност пољопривредног сектора од значаја не само за привредни развој, већ и за очување прехранбене сигурности, економске отпорности и континуитета снабдевања у условима криза и ванредних ситуација.

Посматрано са ширег аспекта, пољопривреда није само економска категорија већ и један од предуслова очувања друштвене стабилности. Обезбеђивање довољних

количина безбедне и квалитетне хране, стабилност цена основних животних намирница и могућност функционисања тржишта у кризним ситуацијама представљају факторе који непосредно утичу на економску сигурност становништва и стабилност државе. Управо због тога пољопривреда заузима важно место у националним стратегијама развоја и све чешће се посматра као један од елемената економске и безбедносне отпорности савремених држава.

У савременим условима значај пољопривреде за привредни развој не може се посматрати одвојено од питања националне безбедности. Економски стабилан аграрни сектор повећава способност државе да обезбеди сопствене потребе, смањи зависност од спољних фактора и очува стабилност у условима кризних ситуација.

1.3. Појам и улога система одбране

Систем одбране представља организовану и функционално повезану целину субјеката, снага, средстава, ресурса и активности чија је основна сврха заштита суверенитета, независности, територијалног интегритета и других одбрамбених интереса државе. Његово функционисање обухвата припреме за одбрану, организовање расположивих капацитета и спровођење мера којима се обезбеђује заштита и функционисање државе у миру, ванредном и ратном стању. Законом о одбрани уређене су надлежности државних органа и Војске Србије, као и права и дужности грађана, привредних друштава, других правних лица и предузетника у области одбране (Закон о одбрани, 2018).

Систем одбране не обухвата искључиво војну организацију, већ представља део ширег система националне безбедности. У њему су повезани војни и невојни капацитети државе, при чему успешност одбране зависи од способности различитих субјеката да усклађено делују и користе расположиве ресурсе. Овакав приступ посебно долази до изражаја у концепту тоталне одбране, који подразумева ангажовање војних и цивилних капацитета и интегрисано учешће друштва у припремама за одбрану (Ђукић и Вулетић, 2023).

Војска Србије представља основну организовану оружану снагу система одбране. Њена улога огледа се у одбрани земље од оружаног угрожавања споља и извршавању других мисија и задатака утврђених Уставом, законом и стратегијским документима. Међутим, способност Војске Србије да успешно извршава додељене задатке не зависи само од бројности људства и техничке опремљености, већ и од економске снаге државе, развијености инфраструктуре, производних капацитета и стабилности снабдевања неопходним ресурсима (Стратегија одбране Републике Србије, 2019).

Стратегијски приступ одбрани Републике Србије заснован је на потреби повезивања расположивих војних, економских, друштвених и других националних потенцијала. Из тог разлога, систем одбране не може се посматрати одвојено од функционисања привреде, саобраћаја, енергетике, здравства, телекомуникација и система снабдевања. Стабилност наведених области у условима повећаног ризика представља један од предуслова очувања укупне одбрамбене способности државе (Стратегија одбране Републике Србије, 2019).

Економска основа има посебно место у функционисању система одбране. Економски стабилна држава располаже већим могућностима за финансирање одбране, модернизацију и опремање оружаних снага, развој инфраструктуре и обезбеђивање потребних материјалних резерви. Насупрот томе, економска нестабилност, зависност од увоза и поремећаји у снабдевању могу ограничити способност државе да благовремено реагује на безбедносне изазове. Због тога се економски и производни потенцијали посматрају као значајан део укупних националних способности (Бела књига одбране Републике Србије, 2023).

Једну од кључних функција у систему одбране има логистичка подршка. Она обухвата планирање, набавку, складиштење, транспорт и расподелу средстава неопходних за функционисање оружаних снага. Храна, вода, гориво, медицинска средства, опрема и други ресурси морају бити обезбеђени у потребним количинама и у одговарајућем времену. Историјска искуства потврђују да способност снабдевања представља један од пресудних фактора одрживости војних операција и функционисања система одбране у дужем временском периоду (Van Creveld, 1977).

Значај логистике посебно долази до изражаја у условима дуготрајних криза и оружаних сукоба, када редовни токови набавке и транспорта могу бити ограничени или прекинути. У таквим околностима, расположивост домаћих производних капацитета, складишта и стратешких резерви повећава самосталност државе и смањује њену зависност од спољних извора снабдевања. Савремени приступ развоју система одбране због тога подразумева не само унапређење војних способности, већ и очување ресурса и капацитета од значаја за функционисање државе и становништва (Бела књига одбране Републике Србије, 2023).

У том контексту, пољопривреда представља значајан део економске и материјалне основе система одбране. Њена улога огледа се у обезбеђивању хране за становништво и припаднике система одбране, снабдевању прехранбене индустрије сировинама и стварању услова за формирање робних резерви. Развијена и стабилна домаћа производња повећава сигурност снабдевања и доприноси способности државе да очува функционисање у условима економских поремећаја, природних катастрофа, санкција или оружаних сукоба.

Значај пољопривреде не огледа се само у непосредном снабдевању Војске Србије и других субјеката одбране. Обезбеђивање довољних количина хране за становништво

у кризним условима утиче на очување друштвене стабилности, јавног реда и поверења у институције државе. Недостатак основних животних намирница, нагли раст цена или поремећаји у дистрибуцији могу произвести економске и социјалне последице које додатно оптерећују систем националне безбедности.

На основу наведеног може се закључити да систем одбране представља сложену целину чије функционисање зависи од повезаности војних, економских, производних и других националних капацитета. Пољопривреда у тој целини има улогу стратешког ресурса, јер доприноси обезбеђивању прехранбене сигурности, формирању робних резерви и јачању способности државе да функционише у различитим безбедносним условима. Из тог разлога, питање прехранбене сигурности представља важан део ширег разматрања националне безбедности.

1.4. Прехрамбена сигурност као елемент националне безбедности

Питање прехранбене сигурности последњих деценија добија све већи значај у научним, политичким и безбедносним круговима. Разлог за то лежи у чињеници да обезбеђивање довољних количина хране представља један од основних предуслова опстанка становништва, очувања социјалне стабилности и нормалног функционисања државе. Савремени безбедносни изазови показали су да питање хране више није искључиво економско или социјално питање, већ и важно питање националне безбедности.

Према дефиницији Организације за храну и пољопривреду Уједињених нација (FAO), прехранбена сигурност постоји онда када сви људи, у сваком тренутку, имају физички, социјални и економски приступ довољним количинама безбедне и квалитетне хране која задовољава њихове прехранбене потребе и омогућава активан и здрав живот (FAO, 2008). Из наведене дефиниције произилази да прехранбена сигурност не подразумева само постојање хране, већ и њену доступност, приступачност и континуитет снабдевања. У литератури се најчешће издвајају четири основне димензије прехранбене сигурности: расположивост хране, економски и физички приступ храни, правилна употреба хране и стабилност наведених услова током времена (FAO, 2008).

У савременим условима глобализације, питање прехранбене сигурности постаје све сложеније. Пораст светског становништва, климатске промене, деградација природних ресурса, политичке кризе и оружани сукоби значајно утичу на глобалну производњу и дистрибуцију хране. Поред тога, све већа међузависност националних

економија доводи до тога да поремећаји у једном делу света могу изазвати нестабилност цена и несташнице хране у бројним другим државама.

Посебан значај питање прехранбене сигурности добило је током пандемије COVID-19, када су бројне државе биле суочене са поремећајима у међународној трговини, логистичким ограничењима и проблемима у снабдевању становништва основним животним намирницама. Слични изазови појавили су се и након избијања оружаног сукоба у Украјини, који је довео до поремећаја на глобалном тржишту житарица, уљарица и других пољопривредних производа. Ови догађаји показали су да државе које располажу развијеним домаћим производним капацитетима, функционалним системом резерви и организованим ланцима снабдевања имају већу способност да очувају стабилност снабдевања храном и ублаже последице глобалних криза (FAO, 2022).

Прехрамбена сигурност представља један од кључних елемената националне безбедности јер непосредно утиче на политичку, економску и социјалну стабилност државе. Недоволjna доступност хране, нагли раст цена основних животних намирница или дуготрајни поремећаји снабдевања могу довести до незадовољства становништва, социјалних тензија и угрожавања унутрашње стабилности државе. Из тог разлога многе државе питање обезбеђивања хране сврставају међу приоритетне националне интересе. Овакав приступ у складу је са ширим концептом људске безбедности, у оквиру којег се обезбеђивање основних услова живота посматра као значајан сегмент укупне безбедности становништва и државе (UNDP, 1994).

За Републику Србију прехранбена сигурност има посебан значај због улоге коју пољопривреда има у националној економији и укупном систему безбедности. Расположиви природни ресурси и традиција пољопривредне производње омогућавају значајан обим домаће производње основних пољопривредних и прехранбених производа. Међутим, савремени изазови попут климатских промена, нестабилности тржишта и геополитичких криза указују на потребу континуираног унапређења производних капацитета и система управљања стратешким резервама хране.

Важну улогу у очувању прехранбене сигурности имају робне резерве, које представљају инструмент државне интервенције у условима нестабилности тржишта и кризних ситуација. Њихов основни задатак је обезбеђивање довољних количина основних животних намирница у случајевима када редовни механизми снабдевања нису

у могућности да одговоре на потребе становништва. На тај начин робне резерве представљају важан механизам очувања економске и безбедносне стабилности државе. У Републици Србији њихово формирање, коришћење и обнављање уређени су Законом о робним резервама, чиме је ова област нормативно повезана са очувањем стабилности тржишта и снабдевања становништва (Закон о робним резервама, 2013).

У контексту система одбране, прехранбена сигурност има додатни значај јер обезбеђује услове за несметано функционисање оружаних снага и других субјеката одбране у условима кризних, ванредних и ратних ситуација. Способност државе да обезбеди континуирано снабдевање храном становништва и система одбране представља један од показатеља њене укупне отпорности и спремности за реаговање у условима различитих безбедносних изазова.

На основу наведеног може се закључити да прехранбена сигурност не представља искључиво питање производње и потрошње хране, већ и важан елемент економске, социјалне и националне безбедности. Њено очување зависи од стабилности домаће пољопривредне производње, функционисања прехранбене индустрије, доступности робних резерви и способности институција да обезбеде континуитет снабдевања у условима криза. Због тога се развој пољопривредних и логистичких капацитета може посматрати као један од стратешких задатака савремене државе.

2. ЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ ПОВЕЗАНОСТИ ПОЉОПРИВРЕДЕ И СИСТЕМА ОДБРАНЕ

Економска стабилност представља један од основних предуслова функционисања државе и развоја њених одбрамбених способности. Систем одбране не може дугорочно и ефикасно функционисати без стабилне привредне основе, развијених производних капацитета и сигурних извора снабдевања неопходним ресурсима. У том смислу, економска моћ државе не огледа се само у висини бруто домаћег производа и јавних прихода, већ и у способности да обезбеди континуитет производње и снабдевања у условима поремећаја и криза (Министарство одбране Републике Србије, 2023).

Пољопривреда има посебан значај у оквиру економске основе система одбране, јер обезбеђује храну као ресурс од непосредног значаја за становништво, привреду и државне институције. За разлику од појединих привредних добара чија се потрошња може одложити или смањити, потреба за храном је стална и не може бити дугорочно надокнађена другим ресурсима. Због тога стабилност пољопривредне производње непосредно утиче на економску сигурност, социјалну стабилност и способност државе да одржи функционисање у кризним условима (FAO, 2022).

Економски значај пољопривреде огледа се у њеном доприносу производњи хране, запослености, развоју руралних подручја, спољнотрговинској размени и обезбеђивању сировина за прехранбену индустрију. Међутим, њена улога у систему одбране превазилази непосредне економске показатеље. Развијена домаћа производња омогућава смањење зависности од увоза, стабилније снабдевање тржишта и стварање предуслова за формирање робних резерви, што је од посебног значаја у условима прекида међународне трговине, економских санкција или оружаних сукоба.

Повезаност пољопривреде и система одбране нарочито се уочава кроз систем робних резерви. Робне резерве представљају инструмент економске политике којим држава може да реагује у условима несташица, поремећаја на тржишту и угроженог снабдевања становништва. Њихова ефикасност зависи од развијености домаће производње, постојања складишних капацитета и способности институција да благовремено управљају расположивим залихама (Закон о робним резервама, 2013).

Савремене кризе потврдиле су да прекомерна зависност од глобалних ланаца снабдевања може представљати значајан економски и безбедносни ризик. Пандемија COVID-19, раст цена енергената, поремећаји на светском тржишту хране и последице оружаних сукоба показали су да државе које располажу развијеним домаћим производним капацитетима и функционалним системима резерви имају већу способност да ублаже последице спољних поремећаја (FAO, 2022).

Са становишта економије одбране, пољопривреда се може посматрати као део ширег система националних ресурса. Њена улога није ограничена само на снабдевање храном, већ обухвата и подршку прехранбеној индустрији, транспортним и складишним системима, робним резервама и логистичким капацитетима. На тај начин аграрни сектор постаје значајна компонента економске отпорности и способности државе да очува функционисање у условима повећаног ризика.

У овом поглављу биће анализирана улога пољопривреде у економској стабилности Републике Србије, њен значај за обезбеђивање прехранбене сигурности, функција робних резерви у очувању стабилности снабдевања и допринос пољопривреде економској отпорности државе. На тај начин биће сагледана економска димензија повезаности аграрног сектора и система одбране као основа за даље разматрање њихове безбедносне повезаности.

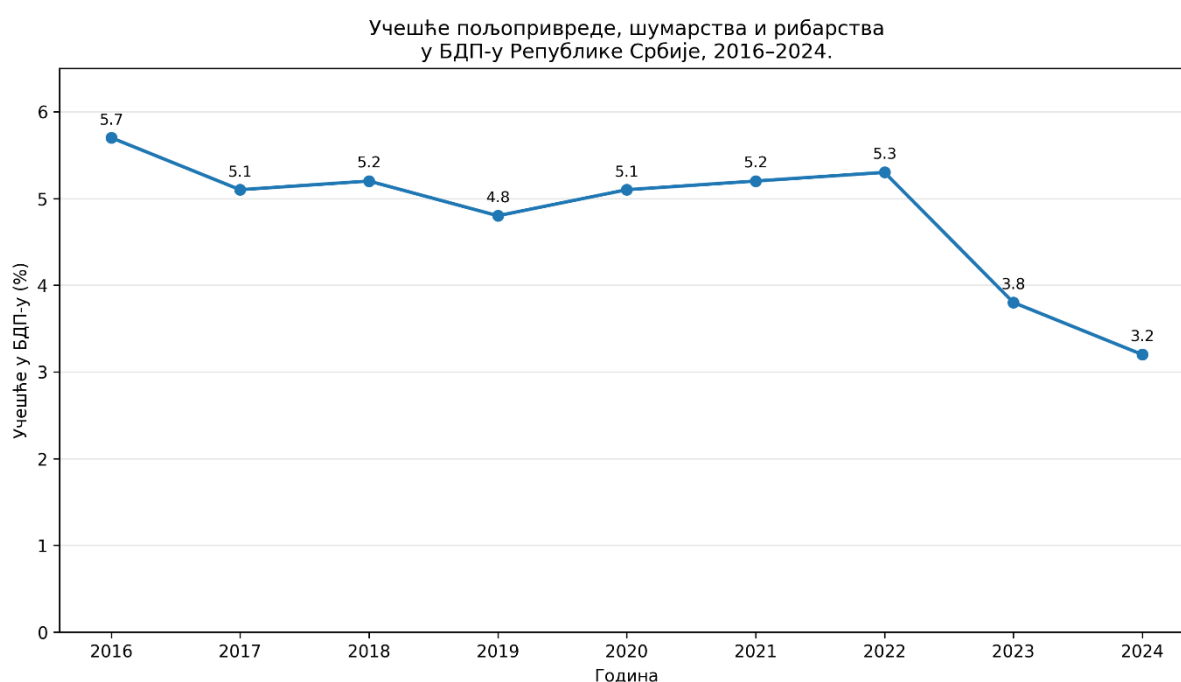
2.1. Улога пољопривреде у економској стабилности Републике Србије

Пољопривреда представља један од значајних сектора привреде Републике Србије и има вишеструку улогу у очувању економске стабилности државе. Њен допринос не огледа се само у производњи хране, већ и у обезбеђивању сировина за прехранбену индустрију, запошљавању становништва, развоју руралних подручја и учешћу у спољнотрговинској размени. Због тога се економски значај пољопривреде не може процењивати искључиво на основу њеног непосредног учешћа у бруто домаћем производу, већ и према утицају који остварује на повезане делатности и стабилност снабдевања становништва (Мунђан и Божић, 2017).

Осетљивост пољопривреде на природне и тржишне услове утиче и на кретање укупне привредне активности. Бруто домаћи производ Републике Србије у 2024. години реално је повећан за 3,9%, док је у сектору пољопривреде, шумарства и рибарства забележен реалан пад бруто додате вредности од 7,0%. Овакав резултат показује да

осцилације у пољопривредној производњи могу утицати на расположивост сировина, цене хране, приходе пољопривредних произвођача и пословање прехранбене индустрије (Републички завод за статистику, 2025а).

Дугорочно посматрано, учешће пољопривреде, шумарства и рибарства у бруто домаћем производу Републике Србије карактеришу осцилације и тенденција смањења. Према међународно упоредивој серији Светске банке, учешће овог сектора износило је 5,7% у 2016. години, након чега се до 2022. године углавном кретало између 4,8% и 5,3%. У 2023. години смањено је на 3,8%, а у 2024. години на 3,2% БДП-а (World Bank, 2026).

Графикон 2. Учешће пољопривреде, шумарства и рибарства у БДП-у Републике Србије у периоду 2016–2024. године

Извор: Светска банка, World Development Indicators, индикатор NV.AGR.TOTL.ZS; обрада аутора.

Подаци приказани на Графикону 2 указују да учешће пољопривреде, шумарства и рибарства у БДП-у Републике Србије није имало равномерно кретање у посматраном периоду. Након релативно стабилних вредности од 2016. до 2022. године, у последње две године забележено је израженије смањење учешћа овог сектора. При томе, пад процентуалног учешћа не мора нужно означавати искључиво смањење пољопривредне производње, већ може бити последица бржег раста других привредних делатности и промене укупне структуре БДП-а. Међутим, изражена колебања потврђују осетљивост

пољопривреде на климатске услове, приносе, цене производних инпута и тржишне поремећаје. Због тога њен стратешки значај за прехранбену сигурност и стабилност снабдевања превазилази њено непосредно процентуално учешће у БДП-у.

Значај пољопривреде за економску стабилност посебно се огледа у њеној повезаности са прехранбеном индустријом. Примарна пољопривредна производња обезбеђује сировинску основу за млинску, пекарску, месну, млекарску, уљарску и друге гране прерађивачке индустрије. Стабилан обим и квалитет домаће производње омогућавају бољу искоришћеност прерађивачких капацитета, континуитет производње и већу конкурентност домаћих производа на националном и међународном тржишту (Мунћан и Божић, 2017).

Пољопривреда има важну улогу и у спољнотрговинској размени Републике Србије. У 2024. години сектор пољопривреде, шумарства и рибарства остварио је извоз у вредности од приближно 1,3 милијарде евра и увоз од око 1,2 милијарде евра, уз позитиван спољнотрговински салдо од 59,5 милиона евра. Учешће сектора у укупном извозу повећано је са 3,4% у 2023. на 4,4% у 2024. години, чему је значајно допринео раст извоза житарица, легуминоза и уљарица (Републички завод за статистику, 2025б).

Поред производне и спољнотрговинске функције, пољопривреда има важну улогу на тржишту рада. У другом кварталу 2024. године сектор пољопривреде, шумарства и рибарства учествовао је са 13% у укупној запослености у Републици Србији. Његов значај посебно је изражен у руралним подручјима, у којима пољопривредна производња представља основни или допунски извор прихода и важан фактор очувања локалне економске активности (Републички завод за статистику, 2024).

Савремене кризе показале су да економска стабилност државе не зависи само од финансијских и макроекономских показатеља, већ и од способности да се очува континуитет производње и снабдевања основним животним намирницама. Оружани сукоби, климатски екстреми и економски поремећаји могу утицати на доступност хране, раст производних трошкова и нестабилност цена. У таквим условима развијена домаћа пољопривредна производња, прехранбена индустрија и функционални ланци снабдевања доприносе смањењу економске рањивости државе (FAO, IFAD, UNICEF, WFP и WHO, 2022).

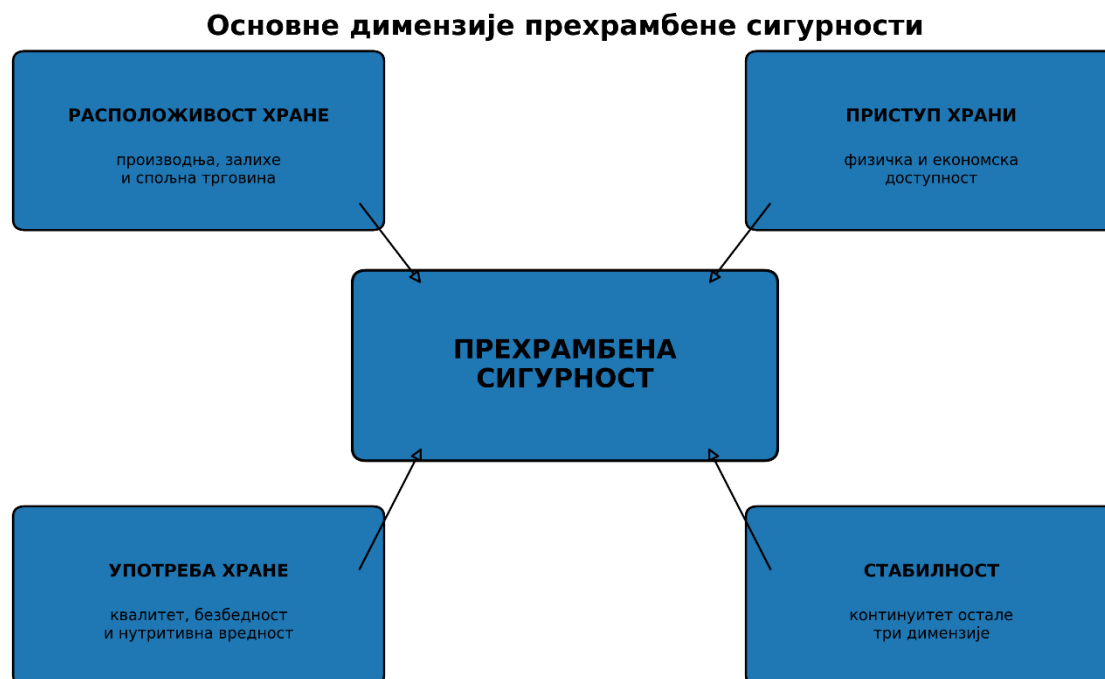
Посматрано са аспекта система одбране, стабилност пољопривредног сектора има додатни значај. Домаћа производња представља основу за снабдевање

становништва и државних институција, функционисање прехранбене индустрије и формирање робних резерви. Поремећаји у производњи или прекомерна зависност од увоза могу умањити способност државе да самостално реагује у кризним, ванредним и ратним условима. Због тога се развијени пољопривредни капацитети могу посматрати као део шире економске основе система одбране (Министарство одбране Републике Србије, 2023).

На основу наведеног може се закључити да пољопривреда има важну улогу у очувању економске стабилности Републике Србије. Њен значај произлази из доприноса производњи, прехранбеној индустрији, извозу, запослености и регионалном развоју, али и из способности да обезбеди континуитет снабдевања у условима различитих поремећаја. Унапређење продуктивности, технолошке опремљености и отпорности аграрног сектора због тога представља истовремено економски и безбедносни интерес Републике Србије.

2.2. Пољопривредна производња као основа прехранбене сигурности

Прехранбена сигурност представља један од основних предуслова економске и друштвене стабилности државе. Она постоји када сви људи, у сваком тренутку, имају физички и економски приступ довољној количини безбедне и нутритивно вредне хране која одговара њиховим потребама и омогућава активан и здрав живот. Из наведене дефиниције произлазе четири међусобно повезане димензије прехранбене сигурности: расположивост хране, физички и економски приступ храни, правилна употреба хране и стабилност свих наведених димензија током времена (FAO, 2008).

Слика 1. Основне димензије прехранбене сигурности

Извор: Прилагођено према FAO, An Introduction to the Basic Concepts of Food Security, 2008.

Приказане димензије указују да прехранбена сигурност не зависи искључиво од количине произведене хране. Поред расположивости производа, неопходно је да становништво има физички и економски приступ храни, да храна буде безбедна и нутритивно одговарајућа, као и да наведени услови буду очувани током времена. Поремећај било које од ових димензија може довести до угрожавања прехранбене сигурности, чак и када на националном нивоу постоје довољне количине хране, јер обезбеђује примарне производе намењене исхрани становништва и сировине за прехранбену индустрију. Њен обим, структура и стабилност одређују могућност домаћег тржишта да задовољи потребе становништва и обезбеди производе за формирање резерви. Ипак, довољан обим производње сам по себи није гаранција прехранбене сигурности, пошто доступност хране зависи и од дистрибуције, тржишне инфраструктуре, цена и куповне моћи становништва (FAO, 2013).

Економски приступ храни условљен је односом прихода становништва и цена основних животних намирница. Пораст цена хране може угрозити прехранбену сигурност домаћинстава и у условима када на тржишту постоје довољне количине производа. Физички приступ зависи од развијености саобраћајне, трговинске и

складишне инфраструктуре, као и од способности дистрибутивног система да производе благовремено допреми до потрошача. Због тога развој пољопривреде мора бити праћен развојем прерађивачких, логистичких и трговинских капацитета (FAO, 2013).

Употреба хране односи се на њену безбедност, квалитет, нутритивну вредност и начин на који организам користи унете хранљиве материје. Ова димензија зависи од разноврсности исхране, здравствених услова, доступности исправне воде, начина припреме хране и хигијенских стандарда. Из тог разлога прехранбена сигурност не подразумева само обезбеђивање довољне количине калорија, већ и доступност здравствено безбедне и квалитетне хране која задовољава нутритивне потребе становништва (FAO, 2008).

Стабилност представља временску димензију прехранбене сигурности и подразумева да расположивост и приступ храни не буду угрожени услед изненадних или дуготрајних поремећаја. Суше, поплаве, биљне и сточне болести, раст цена енергената и репроматеријала, економске кризе и оружани сукоби могу довести до пада производње, поремећаја дистрибуције и нестабилности цена. Савремена искуства показала су да климатски екстремни, економски шокови и конфликти представљају међусобно повезане факторе који могу угрозити функционисање прехранбених система (FAO, IFAD, UNICEF, WFP и WHO, 2022).

Република Србија располаже значајним природним и производним потенцијалима за обезбеђивање домаћих потреба за храном. Посебно место има производња житарица, пре свега пшенице и кукуруза, које се користе за исхрану становништва, сточну производњу и као сировине у прехранбеној индустрији. Поред ратарства, разноврсности домаће понуде доприносе сточарство, воћарство и повртарство. Међутим, годишња кретања приноса и производње указују на потребу улагања у наводњавање, технологију, складиштење и мере прилагођавања климатским променама (Републички завод за статистику, 2026).

Са становишта економске стабилности, развијена домаћа производња хране смањује изложеност државе поремећајима на међународном тржишту и ствара основу за функционисање прехранбене индустрије и система робних резерви. Ослањање искључиво на увоз основних производа може повећати рањивост у условима прекида транспортних праваца, ограничења извоза или наглог раста светских цена. Због тога

домаћа производња, спољна трговина и робне резерве треба да буду посматране као међусобно допуњујући елементи прехранбене сигурности.

Стабилност снабдевања храном има посебан значај за функционисање система одбране. У кризним, ванредним и ратним условима потребно је обезбедити континуирано снабдевање становништва, Војске Србије и других субјеката одбране. Та способност зависи од расположивих производних капацитета, функционисања прехранбене индустрије, складишта, транспорта и стратешких залиха. Пољопривреда зато представља део шире материјалне и економске основе одбрамбених способности државе (Министарство одбране Републике Србије, 2023).

Пољопривредна производња, према томе, представља неопходну, али не и једину основу прехранбене сигурности. Њен пуни допринос зависи од повезаности са прехранбеном индустријом, тржиштем, транспортном инфраструктуром, механизмима социјалне заштите и системом робних резерви. Само усклађено функционисање ових елемената омогућава континуирано снабдевање становништва и повећава способност државе да одговори на економске и безбедносне поремећаје. Улога робних резерви у очувању економске стабилности и функционисању система одбране

Робне резерве представљају организован систем стратешких залиха којим држава обезбеђује могућност реаговања у случају озбиљних поремећаја у производњи, трговини и снабдевању. Њихов значај произлази из потребе да се у условима нестабилности обезбеде производи неопходни за функционисање становништва, привреде и државних институција. На тај начин робне резерве истовремено представљају инструмент економске политике, кризне припремљености и националне безбедности.

У Републици Србији област робних резерви уређена је Законом о робним резервама, којим су утврђени услови за формирање, одржавање, коришћење и обнављање републичких робних резерви. Важећи закон објављен је у „Службеном гласнику Републике Србије“, бр. 104/2013, са каснијим изменама на основу других закона. Послове организације система робних резерви обавља Републичка дирекција за робне резерве (Закон о робним резервама, 2013).

Економска функција робних резерви огледа се у могућности државе да интервенише када дође до значајних поремећаја на тржишту. Пуштањем одређених количина робе из резерви могу се ублажити несташнице, нагли ценовни поремећаји и проблеми у снабдевању основним производима. Међутим, робне резерве не треба

посматрати као замену за редовно функционисање тржишта, већ као корективни механизам који се активира када редовни производни и трговински токови не могу да задовоље потребе државе и становништва.

У структури робних резерви посебан значај имају пољопривредни и прехранбени производи. Пшеница, кукуруз, брашно, уље и други основни производи од непосредног су значаја за исхрану становништва и могу се, под одговарајућим условима, складиштити и чувати у дужем периоду. Због тога стабилна домаћа пољопривредна производња представља важан предуслов редовног попуњавања и обнављања робних резерви.

Функционисање система робних резерви не зависи само од количине ускладиштених производа. Подједнак значај имају структура залиха, квалитет робе, рокови чувања, расположивост складишних капацитета, транспорт и способност брзе дистрибуције. Неодговарајућа структура резерви или немогућност њиховог благовременог допремања до угрожених подручја могу ограничити практичну вредност расположивих залиха. Републичка дирекција у оквиру својих надлежности организује систем робних резерви и послове који се односе на складиштење, контролу и располагање робом.

Савремене кризе потврдиле су значај стратешких залиха и домаћих производних капацитета. Пандемија COVID-19, поремећаји глобалних транспортних токова, раст цена енергената и нестабилност међународног тржишта хране показали су да снабдевање не мора бити угрожено само физичким недостатком робе, већ и ограничењима транспорта, трговине и доступности производних инпута. У таквим условима, функционалан систем резерви омогућава држави да ублажи непосредне последице кризе и обезбеди време потребно за прилагођавање производње и снабдевања (FAO, IFAD, UNICEF, WFP и WHO, 2022).

Табела 1. Основне функције робних резерви у систему економске и националне безбедности

Функција робних резерви	Значај за државу
Обезбеђивање континуитета снабдевања	Надокнађивање недостатка основних производа у условима поремећаја редовног снабдевања
Стабилизација тржишта	Ублажавање несташица и наглих ценовних поремећаја
Подршка прехрамбеној сигурности	Обезбеђивање основних животних намирница за становништво
Подршка кризном управљању	Брзо стављање неопходних ресурса на располагање угроженим подручјима и институцијама
Подршка систему одбране	Обезбеђивање материјалних предуслова за функционисање субјеката одбране
Јачање националне отпорности	Смањење зависности од спољних извора и повећање способности самосталног реаговања

Извор: Систематизација аутора на основу Закона о робним резервама и надлежности Републичке дирекције за робне резерве.

Приказане функције показују да улога робних резерви није ограничена само на складиштење одређених количина производа. Њихова пуна вредност остварује се кроз способност државе да у условима поремећаја обезбеди континуитет снабдевања, ублажи нестабилност тржишта и подржи функционисање становништва, привреде и система одбране. Због тога се ефикасност робних резерви мора процењивати на основу расположивости, структуре и квалитета залиха, али и брзине њиховог активирања и дистрибуције.

Са становишта система одбране, робне резерве представљају део материјалне основе функционисања државе у ванредном и ратном стању. Њихова улога није ограничена само на обезбеђивање хране за припаднике Војске Србије, већ обухвата и очување снабдевања становништва и других субјеката одбране. Успешно функционисање система одбране зависи од способности државе да обезбеди храну, енергенте, медицинска средства и друге ресурсе неопходне за континуитет рада

институција и извршавање одбрамбених задатака (Министарство одбране Републике Србије, 2023). Министарство одбране у својим стратегијским документима систем одбране повезује са ширим војним и цивилним капацитетима државе.

Повезаност робних резерви и пољопривредне производње има двоструки карактер. Са једне стране, развијена домаћа производња омогућава попуњавање резерви без прекомерног ослањања на увоз. Са друге стране, државна набавка и обнављање залиха могу допринети стабилизацији домаћег тржишта и обезбеђивању сигурнијег пласмана дела пољопривредних производа. Ипак, интервенције морају бити засноване на процени потреба, стању на тржишту и дугорочном планирању, како не би нарушиле редовне тржишне механизме.

Ефикасност робних резерви зависи и од координације институција. Планирање потреба, набавка, контрола квалитета, складиштење, транспорт и расподела захтевају сарадњу Републичке дирекције за робне резерве са органима државне управе, пољопривредним произвођачима, прехранбеном индустријом, складиштарима, превозницима и субјектима система одбране. Без унапред утврђених процедура и расподеле надлежности, чак и значајне количине залиха могу бити недовољно ефикасно употребљене у кризним условима.

На основу наведеног може се закључити да робне резерве представљају важну институционалну спону између пољопривредне производње, економске стабилности и система одбране. Њихов значај не огледа се само у количини расположивих производа, већ и у способности државе да залихе планира, обнавља, контролише и благовремено дистрибуира. Функционалан систем робних резерви, ослоњен на домаћу производњу и развијене логистичке капацитете, доприноси очувању прехранбене сигурности и јачању отпорности Републике Србије.

2.3. Пољопривреда као фактор економске отпорности државе

Економска отпорност представља способност привреде да умањи сопствену изложеност ризицима, апсорбује последице изненадних поремећаја, прилагоди структуру производње и релативно брзо обнови функционисање након кризе. Она се не односи само на повратак стопама привредног раста које су постојале пре поремећаја, већ и на ограничавање губитка производње, запослености, прихода и животног стандарда становништва. Степен отпорности зависи од структуре привреде, расположивости

домаћих ресурса, развијености институција и способности државе да благовремено реагује на ризике (OECD, 2014).

Пољопривреда има посебно место у изградњи економске отпорности јер обезбеђује храну као ресурс чија се потрошња не може значајније одложити ни у условима економске кризе. Поремећаји у производњи и снабдевању храном могу се пренети на раст потрошачких цена, пад куповне моћи, смањење активности прехрамбене индустрије и погоршање положаја становништва. Због тога стабилност аграрног сектора има шири утицај на функционисање привреде и друштва од онога који се може сагледати само кроз његово учешће у бруто домаћем производу.

Допринос пољопривреде економској отпорности огледа се првенствено у обезбеђивању домаће производње основних животних намирница. Држава која располаже стабилним производним капацитетима мање је изложена последицама прекида међународне трговине, ограничења извоза, поремећаја транспортних праваца и наглог раста цена на светском тржишту. Ипак, домаћа производња сама по себи није довољна. Отпорност зависи и од развијености прехрамбене индустрије, складишних капацитета, транспорта, трговине и институционалних механизма који омогућавају да произведена храна стигне до становништва (FAO, 2021).

Посебан значај има разноврсност пољопривредне производње и ланаца снабдевања. Претерано ослањање на мали број производа, региона, добављача или транспортних праваца повећава осетљивост система на појединачне поремећаје. Насупрот томе, диверсификована производња, постојање алтернативних извора снабдевања и развијена мрежа прерађивачких и складишних капацитета омогућавају лакше прилагођавање у случају суше, поплаве, епидемије, тржишног поремећаја или прекида увоза. Диверсификација производње и трговине представља један од фактора који умањују макроекономску изложеност спољним шоковима (OECD, 2014).

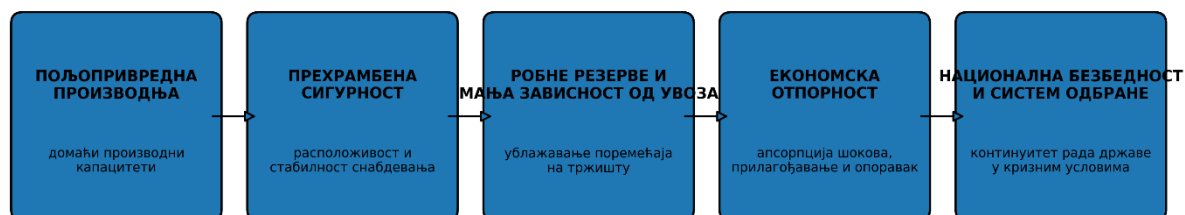
Формирање и одржавање робних резерви представља додатни механизам економске отпорности. Резерве омогућавају да се у периоду између настанка поремећаја и прилагођавања редовне производње и снабдевања обезбеде неопходне количине основних производа. Њихова ефикасност зависи од домаће производне основе, одговарајуће структуре залиха, квалитета складиштења и способности брзе дистрибуције. Пољопривредна производња и робне резерве зато се не могу посматрати

као одвојени системи, већ као међусобно повезани елементи економске и кризне припремљености државе.

Савремени прехранбени системи изложени су истовременом деловању климатских, економских, здравствених и геополитичких ризика. Изненадни поремећај у једном делу система може се пренети на производњу, прераду, транспорт, трговину и потрошњу хране. FAO због тога отпорност пољопривредно-прехранбених система повезује са њиховом способношћу да спрече, предвиде, апсорбују и превазиђу поремећаје, уз очување доступности довољне, безбедне и нутритивно одговарајуће хране (FAO, 2021).

За Републику Србију развијена пољопривредна производња представља значајну основу економске отпорности, али њен потенцијал зависи од способности да се превазиђу постојеће слабости. Климатска зависност производње, недовољна заступљеност система за наводњавање, демографски проблеми у руралним срединама и зависност од увоза појединих енергената, ђубрива, опреме и других производних инпута могу повећати осетљивост аграрног сектора. Због тога се јачање отпорности не може заснивати само на повећању производње, већ и на технолошкој модернизацији, заштити ресурса, диверсификацији и унапређењу управљања ризицима.

Модел доприноса пољопривреде економској отпорности државе

Слика 2. Модел доприноса пољопривреде економској отпорности државе

Извор: Систематизација аутора на основу OECD (2014), FAO (2021) и Министарства одбране Републике Србије (2023).

Приказани модел показује да допринос пољопривреде економској отпорности није непосредан и изолован, већ се остварује кроз више међусобно повезаних

механизма. Стабилна домаћа производња повећава расположивост хране и омогућава формирање робних резерви, чиме се смањује зависност од спољних извора снабдевања. На тај начин држава стиче већу способност да апсорбује последице тржишних и производних поремећаја, очува снабдевање становништва и обезбеди континуитет рада институција. Економска отпорност тако постаје једна од основа националне безбедности и функционисања система одбране у кризним условима.

Посматрано са становишта система одбране, економска отпорност представља важан предуслов обезбеђивања потребних материјалних и финансијских ресурса. Функционисање система одбране не зависи искључиво од способности Војске Србије, већ и од привредних, производних и других друштвених капацитета који омогућавају рад државе у миру, ванредном и ратном стању. Бела књига одбране Републике Србије указује на то да успешност одбране зависи и од способности других субјеката друштва да доприносе безбедности и развоју, као и од расположивих материјалних ресурса и економских могућности државе (Министарство одбране Републике Србије, 2023).

У таквом оквиру, значај пољопривреде није ограничен на непосредно снабдевање храном. Стабилна производња доприноси очувању прехранбене индустрије, запослености, прихода становништва, робних резерви и логистичких капацитета. Истовремено, способност обезбеђивања основних животних намирница смањује могућност настанка несташаца, наглог раста цена и социјалних поремећаја који би могли додатно оптеретити институције и систем националне безбедности.

Економска отпорност аграрног сектора захтева усклађено деловање пољопривредних произвођача, прехранбене индустрије, складиштара, транспортних предузећа и надлежних државних институција. Поред мера које повећавају продуктивност, неопходни су системи раног упозоравања, осигурање производње, управљање робним резервама и планови за очување снабдевања у условима кризе. На тај начин пољопривреда постаје део ширег система управљања ризицима и националне отпорности.

На основу извршене анализе може се закључити да пољопривреда представља значајан фактор економске отпорности државе, али да њен допринос зависи од повезаности са прехранбеном индустријом, робним резервама, логистиком и институционалним механизмима. Развијен и прилагодљив аграрни сектор омогућава ублажавање последица спољних поремећаја, очување снабдевања и стабилније

функционисање привреде и друштва. Због тога јачање отпорности пољопривреде истовремено представља улагање у економску стабилност и способност система одбране Републике Србије.

Међузакључак поглавља 2

Анализа економских аспеката повезаности пољопривреде и система одбране показала је да аграрни сектор представља значајан део економске и материјалне основе стабилног функционисања државе. Његов допринос не огледа се само у непосредној производњи хране, већ и у снабдевању прехранбене индустрије сировинама, запошљавању становништва, развоју руралних подручја и учешћу у спољнотрговинској размени.

Подаци о кретању бруто додате вредности и учешћу пољопривреде у бруто домаћем производу указују на осетљивост овог сектора на климатске, производне и тржишне поремећаје. Иако се његово процентуално учешће у структури БДП-а током посматраног периода смањивало, стратешки значај пољопривреде није умањен. Напротив, способност домаће производње да обезбеди основне животне намирнице има посебну вредност у условима нестабилности међународног тржишта и прекида ланаца снабдевања.

Разматрање прехранбене сигурности показало је да довољна количина произведене хране представља неопходан, али не и једини услов њеног остваривања. Стабилност снабдевања зависи и од физичке и економске доступности хране, њене безбедности и нутритивне вредности, као и од способности прерађивачких, складишних, транспортних и трговинских система да функционишу у условима кризе. Због тога се пољопривредна производња мора посматрати као део ширег пољопривредно-прехранбеног система.

Робне резерве представљају важан механизам повезивања домаће производње, економске стабилности и кризне припремљености државе. Њихова функција није ограничена на чување одређених количина производа, већ обухвата ублажавање несташница, стабилизацију снабдевања и обезбеђивање неопходних ресурса за становништво, привреду и субјекте система одбране. Ефикасност овог механизма зависи од одговарајуће структуре и квалитета залиха, расположивих складишних капацитета и могућности благовремене дистрибуције.

Анализа је показала и да пољопривреда доприноси економској отпорности државе кроз смањење зависности од спољних извора снабдевања и повећање способности привреде да апсорбује последице различитих поремећаја. Тај допринос, међутим, зависи од продуктивности производње, технолошке опремљености, диверсификације, развијености инфраструктуре и институционалне способности управљања ризицима. Домаћа производња, робне резерве и логистички капацитети зато представљају међусобно повезане елементе економске отпорности.

На основу изложеног може се закључити да развијена и стабилна пољопривредна производња доприноси економској стабилности, прехранбеној сигурности и способности државе да очува континуитет снабдевања у кризним условима. Тиме се потврђује економска повезаност пољопривреде и система одбране, јер одбрамбене способности државе зависе и од расположивости домаћих производних, материјалних и логистичких ресурса. Наведени налази представљају основу за анализу безбедносних аспеката ове повезаности у наредном поглављу.

3. БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ ПОВЕЗАНОСТИ ПОЉОПРИВРЕДЕ И СИСТЕМА ОДБРАНЕ

Безбедност државе представља сложен и вишедимензионалан појам чији се садржај мењао у складу са развојем међународних односа и природом изазова, ризика и претњи. Традиционално схватање безбедности било је првенствено усмерено на заштиту суверенитета и територијалног интегритета државе од оружаног угрожавања. Савремени приступ, међутим, поред војне димензије обухвата политичке, економске, социјалне и еколошке чиниоце који могу утицати на стабилност државе и друштва (Buzan, 1991).

Проширивање појма безбедности допринело је развоју концепта људске безбедности, у чијем се средишту налазе човек, његове потребе и заштита од различитих облика угрожавања. Према овом приступу, безбедност не подразумева само одсуство оружаних претњи, већ и постојање услова који омогућавају здравље, економску егзистенцију, приступ храни и стабилан живот. У оквиру људске безбедности прехранбена сигурност има важно место, јер недостатак или недоступност хране може непосредно угрозити живот, здравље и достојанство становништва (UNDP, 1994).

Национална безбедност обухвата заштиту националних вредности и интереса од различитих облика угрожавања, као и способност државе и друштва да очувају

стабилност и наставе функционисање у условима кризе. Стратегијски приступ Републике Србије заснован је на ширем схватању безбедности, у којем се, поред војних претњи, разматрају економски, енергетски, еколошки, здравствени и други изазови који могу имати последице по државу и становништво (Стратегија националне безбедности Републике Србије, 2019).

Савремени безбедносни изазови најчешће су сложени и међусобно повезани. Климатске промене и природне катастрофе могу умањити пољопривредну производњу, док економске кризе, пандемије, оружани сукоби и ограничења међународне трговине могу пореметити набавку репроматеријала, прераду, транспорт и дистрибуцију хране. Последице се могу испољити кроз несташнице, раст цена, смањење куповне моћи становништва и повећање притиска на државне институције. Због тога отпорност пољопривредно-прехранбеног система представља важан део способности државе да предвиди, апсорбује и превазиђе последице поремећаја (FAO, 2021).

У таквим условима, пољопривреда добија безбедносни значај који превазилази њен непосредни допринос националној економији. Земљиште, водни ресурси, производни капацитети, пољопривредно становништво, прехранбена индустрија, складишта и транспортна инфраструктура представљају међусобно повезане ресурсе од значаја за континуитет снабдевања. Њихова расположивост и функционална повезаност утичу на способност државе да обезбеди основне животне потребе становништва и очува друштвену стабилност током кризе.

Недостатак хране или немогућност њеног редовног обезбеђивања може изазвати последице које превазилазе економску сферу. Продужене несташнице и нагли раст цена основних животних намирница могу довести до социјалних тензија, нарушавања јавног реда, повећања неједнакости и слабења поверења становништва у институције. Прехранбена сигурност због тога представља важан фактор политичке и друштвене стабилности, као и један од предуслова ефикасног управљања кризним ситуацијама.

Посебан значај пољопривреде уочава се у функционисању система одбране. Одбрамбене способности државе не зависе само од расположивости људства, наоружања и војне опреме, већ и од постојања стабилне економске и материјалне основе. Снабдевање храном, водом, енергентима, медицинским средствима и другим ресурсима представља неопходан услов за рад Војске Србије, државних органа и других субјеката система одбране. Из тог разлога домаћи производни, прерађивачки, складишни и

логистички капацитети имају непосредан значај за одрживост система одбране у кризним, ванредним и ратним условима (Министарство одбране Републике Србије, 2023).

Повезаност пољопривреде и система одбране посебно долази до изражаја кроз систем робних резерви. Стратешке залихе основних пољопривредних и прехранбених производа омогућавају држави да у одређеном периоду надокнади недостатке у редовном снабдевању и обезбеди време потребно за прилагођавање производње, увоза и дистрибуције. Практична вредност резерви, међутим, зависи од њихове структуре, квалитета, услова складиштења и способности благовременог допремања до становништва и институција.

Безбедносна улога пољопривреде зато се остварује кроз више међусобно повезаних функција: обезбеђивање прехранбене сигурности, очување друштвене стабилности, подршку систему робних резерви, смањење зависности од спољних извора снабдевања и стварање материјалних услова за функционисање система одбране. Степен у којем ће наведене функције бити остварене зависи од развијености домаће производње, заштите природних ресурса, отпорности ланаца снабдевања и институционалне способности управљања кризама.

У овом поглављу биће анализирани прехранбена сигурност као фактор националне безбедности, утицај кризних ситуација на пољопривреду и снабдевање храном, значај пољопривредних ресурса за функционисање система одбране и улога робних резерви у очувању стабилности државе у кризним и ратним условима. На тај начин биће сагледана безбедносна димензија пољопривреде и њен допринос способности Републике Србије да одговори на савремене изазове, ризике и претње.

3.1. Прехранбена сигурност као фактор националне безбедности

Прехранбена сигурност представља један од основних услова заштите становништва и стабилног функционисања државе. Њен безбедносни значај произлази из чињенице да недостатак хране, њена економска недоступност или прекид снабдевања могу непосредно угрозити живот и здравље људи, али и изазвати последице по привреду, јавни поредак и рад државних институција. У оквиру концепта људске безбедности, прехранбена сигурност издвојена је као једна од основних области заштите појединца од хроничних и изненадних облика угрожавања (UNDP, 1994).

Прехрамбена сигурност заснива се на расположивости хране, физичком и економском приступу храни, њеној правилној употреби и стабилности наведених услова током времена. Са становишта националне безбедности, посебан значај има стабилност система, односно способност државе да очува производњу, прераду, транспорт и дистрибуцију и када су редовни токови нарушени. Поремећај једне димензије може се пренети на остале: пад производње може довести до раста цена, повећање цена може ограничити економски приступ храни, док недовољно развијена инфраструктура може онемогућити снабдевање и када су производи физички расположиви.

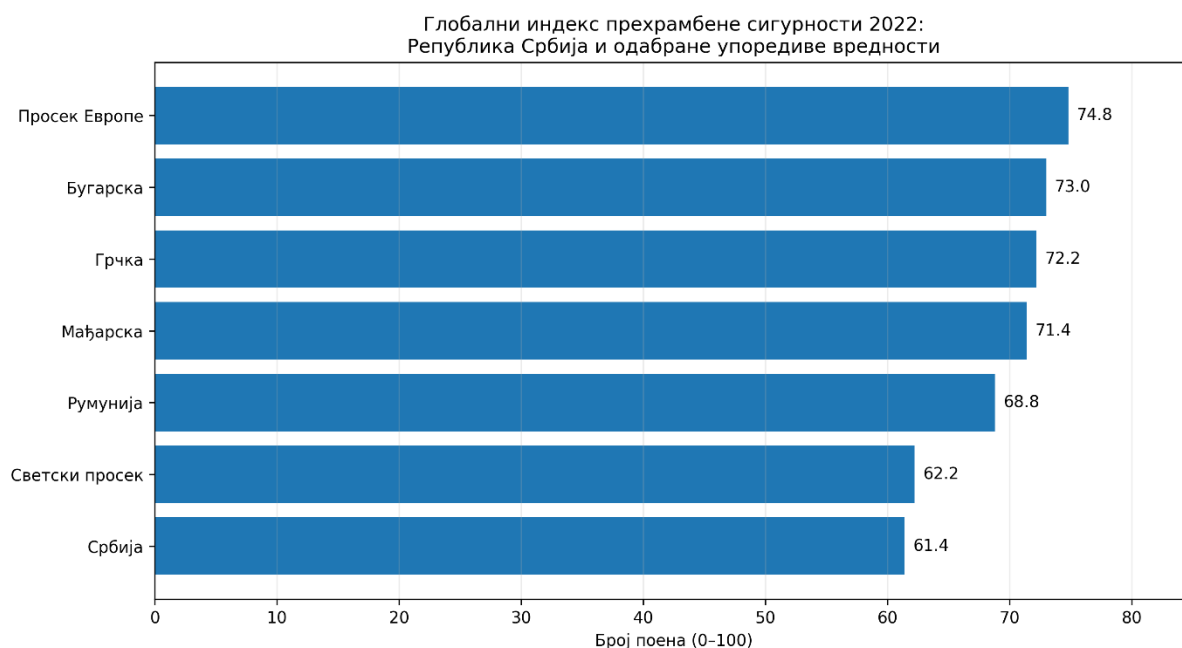
Прехрамбена несигурност не доводи аутоматски до политичког насиља или оружаног сукоба. Њене последице зависе од економских прилика, степена неједнакости, снаге институција, постојања система социјалне заштите и начина на који држава управља кризом. Ипак, када се јавља истовремено са сиромаштвом, високом инфлацијом, незапосленošћу и слабошћу институција, недостатак или нагло поскупљење хране може деловати као фактор који продубљује незадовољство и повећава ризик од друштвене нестабилности (FAO, IFAD, UNICEF, WFP и WHO, 2017).

Последице угрожене прехрамбене сигурности могу се испољити на економском, социјалном, политичком и институционалном плану. Раст цена основних животних намирница смањује реалну куповну моћ становништва и посебно погађа домаћинства са нижим приходима. Продужене несташнице или неравномерна доступност хране могу повећати социјалне разлике, створити додатни притисак на систем социјалне заштите и ослабити поверење становништва у институције. Због тога је способност државе да обезбеди редовно снабдевање истовремено показатељ њене економске снаге, институционалне ефикасности и кризне припремљености.

Национална безбедност у савременим условима не заснива се искључиво на војним способностима, већ и на отпорности привреде, инфраструктуре и система снабдевања. Стратегија националне безбедности Републике Србије полази од ширег схватања безбедности и указује на међусобну повезаност војних и невојних изазова, ризика и претњи. У таквом оквиру, очување производње хране, природних ресурса, логистичких токова и робних резерви представља део способности државе да заштити становништво и обезбеди континуитет сопственог функционисања (Стратегија националне безбедности Републике Србије, 2019).

Са становишта система одбране, прехранбена сигурност подразумева способност снабдевања становништва, Војске Србије и других субјеката одбране у миру, ванредном и ратном стању. Та способност зависи од домаће пољопривредне производње, прехранбене индустрије, складишних капацитета, транспорта, робних резерви и унапред припремљених поступака расподеле. Због тога се прехранбена сигурност не може свести на тренутно стање понуде на тржишту, већ подразумева дугорочно планирање и координацију цивилних, привредних и одбрамбених капацитета.

За упоредно сагледавање стања у овој области користи се Глобални индекс прехранбене сигурности (Global Food Security Index – GFSI). Индекс обухвата 113 држава и 68 квалитативних и квантитативних показатеља груписаних у четири области: економску приступачност, расположивост, квалитет и безбедност хране, као и одрживост и способност прилагођавања. Република Србија је у издању за 2022. годину остварила 61,4 поена и заузела 61. место од 113 анализираних држава. Њен резултат био је незнатно испод светског просека од 62,2 поена и знатно испод европског просека од 74,8 поена (Economist Impact, 2022; Божић, Николић и Вучковић, 2023).

Графикон 3. Положај Републике Србије према Глобалном индексу прехранбене сигурности у односу на одабране земље региона и просечне вредности, 2022. године

Извор: Economist Impact, Global Food Security Index 2022; обрада аутора.

Приказани резултати показују да је Република Србија са 61,4 поена била незнатно испод светског просека од 62,2 поена, али знатно испод европског просека од 74,8 поена.

У поређењу са одабраним земљама региона, Србија је остварила нижи укупни резултат од Бугарске, Грчке, Мађарске и Румуније. Међутим, Глобални индекс прехранбене сигурности не представља непосредну меру обима пољопривредне производње или степена самодовољности државе, већ сложен показатељ који обухвата приступачност, расположивост, квалитет и безбедност хране, као и одрживост и способност прилагођавања прехранбеног система. Због тога резултат Републике Србије указује да расположиви природни и производни потенцијали сами по себи нису довољни без развијених институција, инфраструктуре, система управљања ризицима и мера којима се обезбеђује стабилан приступ храни.

Детаљнија анализа показује да је Република Србија повољније резултате остварила у областима економске приступачности, као и квалитета и безбедности хране. Знатно слабије оцењене биле су расположивост хране и, посебно, одрживост и способност прилагођавања, у оквиру које је Србија заузела 107. место од 113 држава. Такав резултат указује на осетљивост прехранбеног система на климатске и друге ризике и на потребу унапређења дугорочног управљања ресурсима и кризним ситуацијама. За Републику Србију прехранбена сигурност има посебан значај због расположивог пољопривредног земљишта, традиције производње и улоге аграрног сектора у домаћем снабдевању. Међутим, национална отпорност не зависи само од укупног обима производње, већ и од њене стабилности, регионалне распоређености, структуре производа, доступности репроматеријала и способности да се храна преради, складишти и дистрибуира у условима поремећаја. Висок производни потенцијал не гарантује стабилно снабдевање уколико нису развијени прерађивачки, складишни и логистички капацитети.

Посебно је значајно очување домаће производње стратешких пољопривредних производа који чине основу исхране становништва и могу се складиштити у оквиру робних резерви. Поред пшенице, кукуруза, брашна и јестивог уља, значај имају и производи животињског порекла, семенски материјал, сточна храна и други ресурси неопходни за одржавање континуитета производње. Угрожавање само једног дела тог система може имати последице на прехранбену индустрију, тржиште и снабдевање становништва.

Из наведеног произлази да политика прехранбене сигурности мора обухватити заштиту пољопривредног земљишта и водних ресурса, развој система за наводњавање,

технолошко унапређење производње, јачање складишних и транспортних капацитета, диверсификацију производње и развој система раног упозоравања. Подједнак значај има координација између надлежних министарстава, Републичке дирекције за робне резерве, пољопривредних произвођача, прехранбене индустрије и субјеката система одбране.

На основу наведеног може се закључити да прехранбена сигурност представља важан фактор националне безбедности, јер непосредно повезује заштиту становништва, економску стабилност, институционалну ефикасност и функционисање система одбране. Њено очување захтева више од довољне количине произведене хране: неопходни су отпорни производни и логистички системи, функционалне робне резерве и способност државе да благовремено управља ризицима. Изазови који могу нарушити наведене способности биће размотрени у наредном потпоглављу (Божић, Николић и Вучковић, 2023).

3.2. Утицај кризних ситуација на пољопривреду и снабдевање храном

Савремене кризне ситуације одликују се сложености, међусобном повезаношћу и способношћу да последице из једне области пренесу на друге делове друштва. Природне катастрофе, здравствене кризе, економски поремећаји и оружани сукоби могу истовремено утицати на производњу, прераду, транспорт, трговину и потрошњу хране. Због тога се њихов утицај на прехранбену сигурност не може посматрати само кроз смањење пољопривредне производње, већ и кроз поремећаје целокупног пољопривредно-прехранбеног система (FAO, 2021).

Пољопривреда је посебно осетљива на кризне ситуације због непосредне зависности од природних услова, биолошких циклуса и сезонског карактера производње. Пропуштени рокови сетве, недостатак радне снаге или репроматеријала и прекид наводњавања не могу увек бити накнадно надокнађени. Последице почетног поремећаја могу се зато испољити тек током жетве, прераде или наредног производног циклуса, што отежава процену ризика и захтева правовремено планирање мера заштите.

Климатске промене и природне катастрофе представљају један од најзначајнијих дугорочних ризика за стабилност производње хране. Суше, поплаве, град, екстремне температуре и промене режима падавина могу смањити приносе, угрозити сточарску производњу, оштетити земљиште и водне ресурсе и прекинути транспортне правце. Поред непосредне штете, климатски поремећаји могу довести до повећања трошкова

производње, нестабилности понуде и раста цена хране. IPCC указује да се ризици по пољопривреду и прехранбену сигурност повећавају са растом температуре и да су могућности прилагођавања ограничене у посебно изложеним подручјима (IPCC, 2022).

Здравствене кризе могу угрозити пољопривреду иако производни ресурси нису физички уништени. Током пандемије болести COVID-19, ограничења кретања и проблеми у логистици утицали су на доступност радне снаге, транспорт репроматеријала, рад прерађивачких капацитета и пласман производа. Истовремено, пад прихода и губитак радних места ограничили су економски приступ храни за део становништва. Искуство пандемије показало је да прехранбена криза може настати и када хране има довољно, али су дистрибуција, тржиште и куповна моћ становништва озбиљно поремећени (United Nations, 2020).

Економске и енергетске кризе делују на пољопривреду првенствено кроз раст трошкова производње. Цене горива, електричне енергије, минералних ђубрива, средстава за заштиту биља, семенског материјала и механизације непосредно утичу на економску одрживост производње. Продужени раст цена инпута може довести до смањене употребе ђубрива, одлагања инвестиција и смањења обима производње, а последице се затим преносе на прехранбену индустрију и малопродајне цене. Светска банка је указала да су поремећаји током 2022. године били посебно изражени на тржиштима енергената, ђубрива и појединих житарица (World Bank, 2022).

Оружани сукоби могу истовремено угрозити производне капацитете, пољопривредно земљиште, складишта, енергетску и транспортну инфраструктуру и доступност радне снаге. Поред непосредних последица у подручју сукоба, поремећаји могу имати и међународне ефекте када су укључене државе које имају значајно учешће у светском извозу хране, енергената или ђубрива. Сукоб у Украјини показао је да ограничење производње и извоза житарица и уљарица, проблеми у црноморском транспорту и нестабилност тржишта инпута могу утицати на цене и доступност хране у великом броју држава (FAO, 2022).

Пољопривредну производњу могу угрозити и биолошки ризици, као што су заразне болести животиња, биљне болести и штеточине. Њихово ширење може довести до уништавања усева, смањења сточног фонда, ограничења промета и извоза и потребе за спровођењем обимних ветеринарских и фитосанитарних мера. Значај ових ризика повећавају интензивна међународна трговина, кретање људи и робе и климатске

промене, које могу створити услове за појаву штеточина и болести у подручјима у којима раније нису биле распрострањене.

Последице различитих криза међусобно се разликују, али се најчешће испољавају кроз смањену производњу, повећане трошкове, прекид прераде и транспорта, нестабилност цена и ограничен приступ храни. Ради прегледнијег сагледавања њиховог утицаја, основни облици кризних ситуација приказани су у Табели 2.

Табела 2. Утицај различитих облика кризних ситуација на пољопривреду, снабдевање храном и систем одбране

Врста кризне ситуације	Утицај на пољопривреду	Последице по снабдевање храном	Значај за систем одбране
Климатске промене и природне катастрофе	Смањење приноса, угрожавање сточарства и оштећење производних ресурса	Смањена понуда, нестабилност цена и регионални прекиди снабдевања	Потреба за резервама, алтернативним изворима снабдевања и брзом логистичком реакцијом
Здравствене кризе и пандемије	Недостатак радне снаге и отежан рад производних и прерађивачких капацитета	Поремећаји транспорта, трговине и економског приступа храни	Одржавање рада критичних система и снабдевање становништва и институција
Економске и енергетске кризе	Раст цена горива, енергије, ђубрива и другог репроматеријала	Раст производних и малопродајних цена и смањење куповне моћи	Заштита критичних залиха и очување материјалних услова за функционисање државе
Оружани сукоби	Уништавање капацитета, губитак радне снаге и прекид производње и транспорта	Несташице, ограничење трговине и раст зависности од резерви	Обезбеђивање стратешких залиха и континуирано снабдевање субјеката одбране
Биолошки ризици	Болести животиња, биљне болести и ширење штеточина	Смањење понуде, ограничење промета и ризик по безбедност хране	Ветеринарска и фитосанитарна контрола и заштита домаћих производних капацитета

Извор: Систематизација аутора на основу IPCC (2022), FAO (2021; 2022), United Nations (2020) и World Bank (2022).

Приказани утицаји показују да кризне ситуације не угрожавају само пољопривредну производњу, већ и све елементе који повезују произвођача и крајњег потрошача. Посебно су опасне сложене кризе у којима се истовремено јављају пад производње, раст цена енергената, поремећај транспорта и смањење куповне моћи становништва. У таквим условима једна мера није довољна, већ је неопходно истовремено деловати у области производње, логистике, трговине, робних резерви и социјалне заштите.

Са становишта система одбране, кризне ситуације захтевају очување континуитета снабдевања становништва, Војске Србије, државних органа и других субјеката одбране. Недостатак хране и других основних ресурса може ограничити способност институција да извршавају задатке, повећати притисак на систем кризног управљања и изазвати социјалну нестабилност. Зато логистички планови морају обухватити процену потреба, алтернативне правце снабдевања, расположиве складишне капацитете и поступке за расподелу залиха у условима поремећаја (Министарство одбране Републике Србије, 2023).

За Републику Србију посебан значај има очување домаћих производних капацитета и њихово повезивање са прехранбеном индустријом, системом робних резерви и транспортном инфраструктуром. Расположиво пољопривредно земљиште и традиција производње представљају важну основу, али сами по себи не гарантују отпорност. Она зависи и од система за наводњавање, доступности семена, горива и ђубрива, здравствене заштите биљака и животиња, складиштења и способности надлежних институција да благовремено реагују.

Јачање отпорности захтева превентивно деловање пре избијања кризе. Оно обухвата диверсификацију производње и извора снабдевања, унапређење система раног упозоравања, осигурање пољопривредне производње, развој наводњавања и противградне заштите, редовно обнављање робних резерви и припрему планова за очување транспорта и дистрибуције. FAO наглашава да отпорност пољопривредно-прехранбеног система подразумева способност спречавања, предвиђања, апсорбовања и превазилажења поремећаја уз очување основних функција снабдевања храном (FAO, 2021).

На основу наведеног може се закључити да кризне ситуације представљају тест укупне способности државе да управља националним ресурсима и обезбеди

континуитет основних функција. Њихове последице могу бити ублажене само уколико постоје стабилна домаћа производња, развијени прерађивачки и логистички капацитети, функционалне робне резерве и координисано деловање надлежних институција. Због тога јачање отпорности пољопривредно-прехрамбеног система непосредно доприноси економској стабилности, прехрамбеној сигурности и способности система одбране.

3.3. Значај пољопривредних ресурса за функционисање система одбране

Функционисање система одбране заснива се на организованом ангажовању расположивих људских, материјалних и других националних ресурса ради заштите суверенитета, независности, територијалне целовитости и безбедности Републике Србије. Одбрамбена способност државе стога не зависи искључиво од бројности и опремљености оружаних снага, већ и од снаге привреде, развијености инфраструктуре, расположивости производних капацитета и способности друштва да обезбеди неопходне услове за живот и рад у различитим безбедносним околностима (Закон о одбрани, 2018).

Пољопривредни ресурси обухватају шири скуп природних, људских, производних, технолошких и организационих капацитета. Поред пољопривредног земљишта и водних ресурса, у њих се убрајају семенски и садни материјал, сточни фонд, генетички ресурси, радна снага, пољопривредна механизација, системи за наводњавање, прерађивачки капацитети, складишта и транспортна инфраструктура. Њихов стварни значај не зависи само од физичке расположивости, већ и од могућности да се организовано користе у редовним и кризним условима.

Пољопривредно земљиште и водни ресурси представљају основну природну основу производње хране. Међутим, само постојање обрадивих површина не гарантује стабилну производњу. За њихово ефикасно коришћење потребни су одговарајућа механизација, репроматеријал, енергија, стручна радна снага и развијена инфраструктура. Оштећење или недоступност само једног од ових елемената може угрозити читав производни циклус и умањити могућност снабдевања становништва и система одбране.

Биолошки ресурси, пре свега семенски материјал, сточни фонд и генетички потенцијал биљних и животињских врста, имају посебан значај за континуитет производње. Зависност од увоза семена, приплодног материјала, сточне хране или

других производних инпута може повећати осетљивост државе на ограничења међународне трговине и прекиде ланаца снабдевања. Очување домаћих биолошких ресурса зато представља не само развојно, већ и питање дугорочне производне и безбедносне самосталности.

Основна безбедносна функција пољопривредних ресурса огледа се у обезбеђивању хране за становништво. Очување редовног снабдевања у кризним условима смањује могућност настанка несташица, наглог раста цена, социјалних тензија и додатног оптерећења државних институција. Истовремено, расположивост хране представља предуслов за функционисање Војске Србије, државних органа, здравственог система, служби заштите и спасавања и других субјеката који се ангажују у условима повећаног безбедносног ризика.

Са становишта система одбране, пољопривредни ресурси добијају употребну вредност тек када су повезани са прехранбеном индустријом, складишним капацитетима и системом транспорта и дистрибуције. Примарни пољопривредни производи често морају бити прерађени, упаковани, ускладиштени и допремљени до крајњих корисника. Због тога се пољопривредна производња и логистичка подршка не могу посматрати одвојено, већ као делови јединственог система снабдевања.

Слика 3. Улога пољопривредних ресурса у функционисању система одбране

Извор: Систематизација аутора на основу Закона о одбрани (2018), Стратегије одбране Републике Србије (2019), Ђукића и Вулетића (2023) и Министарства одбране Републике Србије (2023).

Приказана повезаност указује да пољопривредни ресурси не утичу непосредно и изоловано на одбрамбену способност државе. Пољопривредно земљиште, вода, биолошки ресурси, људски капацитети и производна инфраструктура заједно чине основу пољопривредно-прехранбеног система. Његовим функционисањем обезбеђују се снабдевање становништва, попуњавање робних и стратешких резерви и логистичка подршка Војсци Србије и другим субјектима одбране. На тај начин очување и организовано коришћење пољопривредних ресурса доприносе националној отпорности и укупној одбрамбеној способности државе.

Логистичка подршка има посебан значај за одрживост система одбране. Она обухвата планирање потреба, набавку, складиштење, транспорт и расподелу материјалних средстава неопходних за извршавање задатака. Историјска и савремена искуства показују да расположивост ресурса нема пуну вредност уколико они не могу бити благовремено допремљени јединицама и институцијама којима су потребни. Због тога се производни капацитети, складишта, транспортни правци и системи дистрибуције морају планирати као међусобно повезани елементи логистичке подршке (Van Creveld, 1977).

Пољопривредни ресурси имају значај и за формирање и обнављање робних резерви. Редовно попуњавање залиха житарица, брашна, уља и других основних прехранбених производа зависи од обима и стабилности домаће производње. Уколико је производна основа недовољна или значајно зависна од увозних инпута, држава може бити приморана да резерве попуњава у условима неповољних цена или ограничене доступности робе на међународном тржишту.

Посебну категорију представљају људски ресурси у пољопривреди. Пољопривредни произвођачи, ветеринари, агрономи, радници у прехранбеној индустрији, складиштарству и транспорту носиоци су знања и способности без којих расположиви природни и технички ресурси не могу бити ефикасно употребљени. Старење становништва и демографско пражњење руралних подручја због тога не представљају само развојни проблем, већ могу утицати и на способност одржавања производње у условима повећаних потреба или кризе.

У кризним и ратним условима део редовне радне снаге, механизације, горива и транспортних капацитета може бити недоступан или ангажован на другим задацима. Због тога планирање одбране треба да обухвати процену критичних производних капацитета, минималних потреба за радном снагом и репроматеријалом, као и могућности преусмеравања производње и дистрибуције. Цивилна одбрана има улогу у обезбеђивању услова за живот и рад грађана и задовољавању потреба снага одбране у ванредном и ратном стању.

Савремени концепт тоталне одбране заснива се на повезивању војних и цивилних капацитета државе и друштва. У таквом приступу, пољопривредни произвођачи, привредна друштва, прехранбена индустрија, складишта, транспортна предузећа и локалне самоуправе могу имати важну улогу у обезбеђивању услова за функционисање становништва и система одбране. Ефикасност таквог система зависи од унапред утврђених надлежности, планова и механизма координације (Ђукић и Вулетић, 2023).

Заштита пољопривредних ресурса такође представља значајно питање националне безбедности. Деградација земљишта, загађење вода, климатски екстреми, заразне болести животиња и биљака, физичко оштећење инфраструктуре и прекиди снабдевања енергијом могу дугорочно умањити производне способности државе. Због тога очување ресурса захтева превентивно деловање, надзор, заштиту критичних капацитета и планове за њихов опоравак након поремећаја.

Стратегијски документи Републике Србије систем одбране заснивају на повезивању различитих националних способности и ресурса. У том оквиру, јачање пољопривреде, прехранбене индустрије, робних резерви и логистичких капацитета може се посматрати као део ширег процеса развоја отпорности државе и обезбеђивања материјалних услова за извршавање одбрамбених задатака (Стратегија одбране Републике Србије, 2019; Министарство одбране Републике Србије, 2023).

На основу наведеног може се закључити да пољопривредни ресурси представљају значајан део материјалне основе система одбране. Њихова вредност не произлази само из обима природних потенцијала и производње, већ и из способности државе да их заштити, организује, повеже са прерађивачким и логистичким капацитетима и стави у функцију снабдевања у кризним условима. На тај начин пољопривредни ресурси доприносе прехранбеној сигурности, функционисању робних резерви, логистичкој подршци и укупној отпорности Републике Србије.

3.4. Улога робних резерви у очувању стабилности државе у кризним и ратним условима

Савремено безбедносно окружење карактеришу бројни ризици који могу угрозити редовно функционисање производње, трговине и снабдевања становништва. Природне катастрофе, пандемије, економске и енергетске кризе, прекиди транспортних праваца и оружани сукоби могу довести до изненадног недостатка основних производа или онемогућити њихову благовремену дистрибуцију. У таквим условима, способност државе да обезбеди основне животне потребе становништва и континуитет рада институција представља значајан показатељ националне отпорности.

Робне резерве представљају један од инструмената којима држава ствара материјалне услове за реаговање у случају озбиљних поремећаја у снабдевању. Законом о робним резервама уређени су услови њиховог образовања, финансирања, размештаја, коришћења и обнављања. Робним резервама управља Влада Републике Србије, док управне, стручне и економске послове у вези са њима обавља Републичка дирекција за робне резерве (Закон о робним резервама, 2013).

Структуру робних резерви чине производи неопходни за обезбеђивање снабдевености и стабилности државе. Међу њима посебно место имају пољопривредни и прехранбени производи и материјал за репродукцију, лекови и медицинска средства, енергенти, као и опрема и роба намењени функционисању железнице, телекомуникација, енергетике и система одбране. Овако одређена структура показује да робне резерве нису ограничене само на храну, већ обухватају различите ресурсе чија би недоступност могла угрозити основне функције државе (Закон о робним резервама, 2013).

Основна безбедносна функција робних резерви огледа се у стварању временског и материјалног простора за реаговање након настанка поремећаја. У првој фази кризе није увек могуће одмах повећати производњу, обезбедити нове увозне правце или обновити оштећену инфраструктуру. Стављањем расположивих залиха у употребу држава може привремено надокнадити недостатак основних производа и обезбедити време потребно за активирање других мера кризне политике.

У кризним условима робне резерве доприносе очувању друштвене стабилности. Недостатак хране, лекова, горива и других основних производа може довести до наглог раста цена, стварања прекомерних залиха у домаћинствима, појаве нелегалног тржишта

и слабљења поверења у институције. Правовремена интервенција може ублажити наведене последице, али њена ефикасност зависи од брзине доношења одлука, расположивости робе и способности да се она допреми до најугроженијих категорија становништва и подручја.

У ратним условима значај робних резерви додатно се повећава, јер редовни токови производње и снабдевања могу бити ограничени услед оштећења инфраструктуре, прекида увоза, ангажовања радне снаге и транспортних капацитета на другим задацима. Закон предвиђа могућност да се одређене робе из резерви приоритетно дају на зајам министарству надлежном за унутрашње послове, министарству надлежном за послове одбране и Војсци Србије ради обезбеђивања основних животних потреба и несметаног функционисања система одбране у условима поремећаја снабдевања (Закон о робним резервама, 2013).

На тај начин робне резерве представљају део материјалне основе система одбране. Њихова улога није ограничена на непосредно снабдевање Војске Србије, већ обухвата и подршку државним органима, здравственим установама, службама заштите и спасавања и другим субјектима чији је рад неопходан за функционисање државе. Савремени приступ одбрани заснива се на повезивању војних и цивилних капацитета, због чега се систем снабдевања мора планирати као део шире националне припремљености (Стратегија одбране Републике Србије, 2019; Министарство одбране Републике Србије, 2023).

Ефикасност робних резерви непосредно је повезана са стањем домаће пољопривредне производње. Редовно попуњавање и обнављање залиха житарица, брашна, уља и других прехранбених производа захтева стабилну производну основу. Уколико држава у великој мери зависи од увоза, набавка робе за резерве може бити отежана управо у тренутку када су залихе најпотребније. Развијена домаћа производња зато смањује изложеност спољним поремећајима и омогућава сигурније планирање стратешких залиха.

Количина робе није једини показатељ ефикасности резерви. Подједнак значај имају њихова структура, квалитет, територијални размештај, рокови употребе и услови складиштења. Прехранбени производи подложни су кварењу и губитку квалитета, због чега је неопходно редовно обнављање залиха и контрола складиштара. Закон обавезује

Дирекцију да предузима мере ради спречавања материјалне штете на роби, укључујући њену продају и поновну куповину када је то потребно (Закон о робним резервама, 2013).

Посебан значај има логистичка способност активирања резерви. Залихе које није могуће благовремено преузети, транспортовати и расподелити имају ограничену практичну вредност. Због тога планирање мора обухватити расположивост складишта, превозних средстава, алтернативних транспортних праваца, места пријема и поступака расподеле. Историјска искуства показују да способност снабдевања често одређује одрживост војних операција и функционисање институција у дужем периоду (Van Creveld, 1977).

Употреба робних резерви захтева унапред утврђене приоритете. У условима када расположиве количине нису довољне за задовољење свих потреба, неопходно је одредити редослед снабдевања становништва, здравственог система, критичне инфраструктуре, Војске Србије и других субјеката одбране. Такве одлуке морају бити засноване на процени ризика, броју корисника, трајању поремећаја и могућности обезбеђивања алтернативних извора снабдевања.

Ефикасно управљање резервама подразумева и координацију Републичке дирекције за робне резерве са министарствима надлежним за пољопривреду, трговину, енергетику, здравство, унутрашње послове и одбрану, као и са произвођачима, прерађивачима, складиштарима и превозницима. Републичка дирекција обавља послове који се односе на организацију система робних резерви, њихово одржавање и друге стручне и управне послове од значаја за функционисање система (Републичка дирекција за робне резерве, б. г.).

Планирање робних резерви мора бити засновано на редовном праћењу ризика и процени потреба државе. Годишњим програмом утврђују се елементи од значаја за образовање, размештај, коришћење и обнављање резерви. Међутим, систем мора бити довољно прилагодљив да одговори и на поремећаје чији обим и трајање нису могли бити у потпуности предвиђени. Због тога се робне резерве морају посматрати као динамичан систем управљања ресурсима, а не само као непроменљива количина робе у складиштима (Закон о робним резервама, 2013).

Пословање робним резервама заснива се на начелу транспарентности, осим када су поједини подаци у складу са посебним прописима одређени и означени као тајни. Овакво решење одражава потребу да се обезбеди јавна контрола управљања државном

имовином, али и да се заштите информације чије би откривање могло угрозити ефикасност система снабдевања и одбране (Закон о робним резервама, 2013).

На основу наведеног може се закључити да робне резерве представљају значајан инструмент националне отпорности и део материјалне основе система одбране. Њихова вредност не зависи искључиво од количине ускладиштене робе, већ од способности државе да правилно процени потребе, обезбеди одговарајућу структуру и квалитет залиха и благовремено организује њихову расподелу. Повезивањем резерви са домаћом пољопривредном производњом, прехранбеном индустријом и логистичким капацитетима стварају се услови за очување снабдевања становништва и функционисање система одбране у кризним и ратним условима.

Међузакључак поглавља 3

Анализа безбедносних аспеката повезаности пољопривреде и система одбране показала је да савремено схватање националне безбедности превазилази традиционални приступ усмерен искључиво на војне претње и оружане способности државе. Економска стабилност, прехранбена сигурност, расположивост природних и производних ресурса и способност очувања основних функција друштва представљају значајне чиниоце националне отпорности.

Прехранбена сигурност има непосредан безбедносни значај јер недостатак хране, њена економска недоступност или прекид редовног снабдевања могу угрозити здравље и живот становништва и изазвати шире економске, социјалне и политичке последице. Анализа положаја Републике Србије према Глобалном индексу прехранбене сигурности показала је да расположиви природни и производни потенцијали сами по себи нису довољни за остваривање високог степена сигурности. Неопходни су развијена инфраструктура, стабилне институције, ефикасно управљање ризицима и способност прилагођавања климатским, економским и другим поремећајима.

Кризне ситуације могу истовремено угрозити више делова пољопривредно-прехранбеног система. Природне катастрофе и климатски екстреми непосредно утичу на приносе и производне ресурсе, док здравствене, економске и енергетске кризе могу ограничити доступност радне снаге, репроматеријала, транспорта и куповну моћ становништва. Оружани сукоби додатно могу довести до уништавања производних и логистичких капацитета и прекида међународне трговине. Због тога

заштита прехранбене сигурности захтева истовремено деловање у области производње, прераде, складиштења, транспорта, трговине и социјалне заштите.

Пољопривредни ресурси представљају значајан део материјалне основе система одбране. Њихова вредност не произлази само из количине пољопривредног земљишта, воде, сточног фонда и других природних потенцијала, већ и из способности државе да их организовано користи. Земљиште, водни и биолошки ресурси, људска радна снага, механизација, прерађивачки капацитети, складишта и транспортна инфраструктура морају бити функционално повезани како би обезбедили континуитет производње и снабдевања у кризним условима.

Анализа улоге робних резерви показала је да оне представљају значајан инструмент очувања стабилности државе у кризним и ратним условима. Њихова безбедносна функција огледа се у могућности да се привремено надокнаде поремећаји редовног снабдевања и обезбеде основни производи за становништво, Војску Србије, државне органе и друге субјекте одбране. Међутим, практична вредност резерви не зависи само од количине ускладиштене робе, већ и од њене структуре, квалитета, територијалног размештаја и способности брзог активирања и дистрибуције.

Посебан значај има повезаност домаће пољопривредне производње, прехранбене индустрије, робних резерви и логистичких капацитета. Слабост једног елемента може ограничити функционисање целог система. На пример, довољна производња нема пуну безбедносну вредност уколико не постоје капацитети за прераду, складиштење и транспорт, док робне резерве не могу бити дугорочно одржаване без стабилне домаће производне основе.

На основу извршене анализе може се закључити да пољопривреда има важну улогу у заштити становништва, очувању друштвене стабилности и стварању материјалних услова за функционисање система одбране. Њен допринос националној безбедности зависи од отпорности производње, заштите природних ресурса, функционалности робних резерви и координације цивилних, привредних и одбрамбених капацитета. Ови налази представљају основу за конкретнију анализу расположивих пољопривредних потенцијала Републике Србије и могућности њиховог стављања у функцију јачања система одбране у наредном поглављу.

4. ПОЉОПРИВРЕДНИ ПОТЕНЦИЈАЛИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У ФУНКЦИЈИ ЈАЧАЊА СИСТЕМА ОДБРАНЕ

Пољопривредни потенцијали представљају значајан део природне, производне и економске основе једне државе. Њихова вредност не огледа се само у могућности производње хране и стварању економске вредности, већ и у способности да допринесу стабилности снабдевања, очувању животног стандарда становништва и функционисању државних институција у условима различитих поремећаја. Због тога се пољопривредни потенцијали могу посматрати и као један од чинилаца националне отпорности.

Појам пољопривредних потенцијала обухвата пољопривредно земљиште, водне и биолошке ресурсе, радну снагу, знање и стручне капацитете, механизацију, системе за наводњавање, прехранбену индустрију, складишта и транспортну инфраструктуру. Њихов стварни значај не зависи само од физичке расположивости, већ и од начина коришћења, технолошке опремљености, производне структуре и међусобне повезаности различитих делова пољопривредно-прехранбеног система.

Република Србија располаже разноврсним природним и производним условима за развој ратарства, сточарства, воћарства, виноградарства и повртарства. Међутим, обим расположивих ресурса сам по себи не представља довољан показатељ њихове употребне вредности. За објективно сагледавање пољопривредних потенцијала неопходно је анализирати структуру коришћеног земљишта, број и величину газдинстава, старосну структуру радне снаге, ниво наводњавања, расположивост механизације и повезаност примарне производње са прерађивачким и складишним капацитетима. Основу за такву анализу пружају резултати Пописа пољопривреде 2023. године, којим су прикупљени структурни подаци о пољопривредним газдинствима у Републици Србији (Републички завод за статистику, 2024).

Са становишта прехранбене сигурности, посебан значај има способност домаће пољопривреде да обезбеди довољне количине основних производа и сировина за прехранбену индустрију. Производња пшенице, кукуруза, индустријског биља, воћа, поврћа и производа животињског порекла утиче на снабдевеност домаћег тржишта, могућност извоза и формирање робних резерви. При томе, значај појединих производа не зависи само од њихове тржишне вредности, већ и од улоге коју имају у исхрани становништва, сточној производњи и функционисању прерађивачке индустрије.

Пољопривредни потенцијали имају посебну улогу у систему одбране јер представљају основу за обезбеђивање хране, попуњавање робних резерви и одржавање производних и логистичких токова у кризним, ванредним и ратним условима. Укупна одбрамбена способност државе зависи и од расположивости цивилних производних, материјалних и инфраструктурних капацитета који омогућавају континуитет рада институција и задовољавање основних потреба становништва и субјеката одбране (Стратегија одбране Републике Србије, 2019; Министарство одбране Републике Србије, 2023).

Ипак, употреба пољопривредних потенцијала Републике Србије ограничена је бројним структурним, демографским, технолошким и климатским проблемима. Уситњеност поседа, старење носилаца газдинстава, недовољна заступљеност наводњавања, неуједначена технолошка опремљеност и зависност од увоза појединих производних инпута могу умањити стабилност производње. Због тога се процена потенцијала не може заснивати само на постојању ресурса, већ мора обухватити и анализу ограничења која утичу на њихово ефикасно коришћење.

У овом поглављу биће анализирани расположиви пољопривредни ресурси Републике Србије, обим и структура производње стратешки значајних пољопривредних производа и основна ограничења развоја аграрног сектора. Циљ анализе јесте да се утврди у којој мери постојећи природни, људски и производни капацитети могу допринети прехранбеној сигурности, економској отпорности и функционисању система одбране Републике Србије.

4.1. Анализа расположивих пољопривредних ресурса Републике Србије

Пољопривредни ресурси представљају основу аграрне производње и значајан део укупних националних потенцијала Републике Србије. Они обухватају пољопривредно земљиште, водне и биолошке ресурсе, људску радну снагу, механизацију, производне објекте и инфраструктуру неопходну за производњу, прераду, складиштење и дистрибуцију хране. Њихова вредност не зависи само од физичке расположивости, већ и од начина коришћења, технолошке опремљености и способности њиховог организованог ангажовања у редовним и кризним условима.

Према коначним резултатима Пописа пољопривреде 2023, у Републици Србији пословало је 508.325 пољопривредних газдинстава. Од укупног броја, 99,6% чинила су

породична пољопривредна газдинства, док су преостали део представљала газдинства правних лица и предузетника. Оваква структура показује да се домаћа пољопривреда у великој мери заснива на породичним газдинствима, чија економска снага, организација и производна способност непосредно утичу на стабилност аграрног сектора (Републички завод за статистику, 2024а).

Основу пољопривредног потенцијала представља коришћено пољопривредно земљиште. Његова укупна површина у 2023. години износила је 3.239.373 хектара, при чему су оранице и баште учествовале са 77,7%. Високо учешће обрадивих површина омогућава значајну производњу житарица, индустријског и крмног биља, али истовремено повећава значај заштите земљишта од деградације, ерозије, загађења и промене намене. Земљиште се због тога мора посматрати као ограничен и стратешки ресурс чија се производна способност мора дугорочно очувати (Републички завод за статистику, 2024а).

Водни ресурси и системи за наводњавање имају посебан значај за стабилност пољопривредне производње. Током пољопривредне 2022/2023. године наводњавано је 8,3% коришћеног пољопривредног земљишта. Иако овај показатељ потврђује постојање одређених капацитета, највећи део производње и даље зависи од количине и распореда падавина. У условима све чешћих суша и екстремних температура, ограничена заступљеност наводњавања може утицати на колебање приноса и смањити поузданост производње стратешки значајних култура (Републички завод за статистику, 2024а).

Механизација представља важан елемент производне способности пољопривредних газдинстава. Пописом је евидентирано 482.498 двоосовинских трактора, при чему је један трактор у просеку коришћен за обраду 6,7 хектара пољопривредног земљишта. Око осам од десет газдинстава користило је сопствени трактор. Међутим, број расположивих машина сам по себи не показује њихову старост, техничку исправност, снагу и погодност за савремену производњу. Због тога процена механизације мора обухватити и њен квалитет, поузданост и могућност одржавања у условима поремећаја снабдевања резервним деловима и горивом (Републички завод за статистику, 2024а).

Људски ресурси представљају једно од најзначајнијих ограничења будућег развоја пољопривреде. На 69% газдинстава у пољопривредној производњи било је ангажовано једно или два лица, док је просечан број годишњих радних јединица по

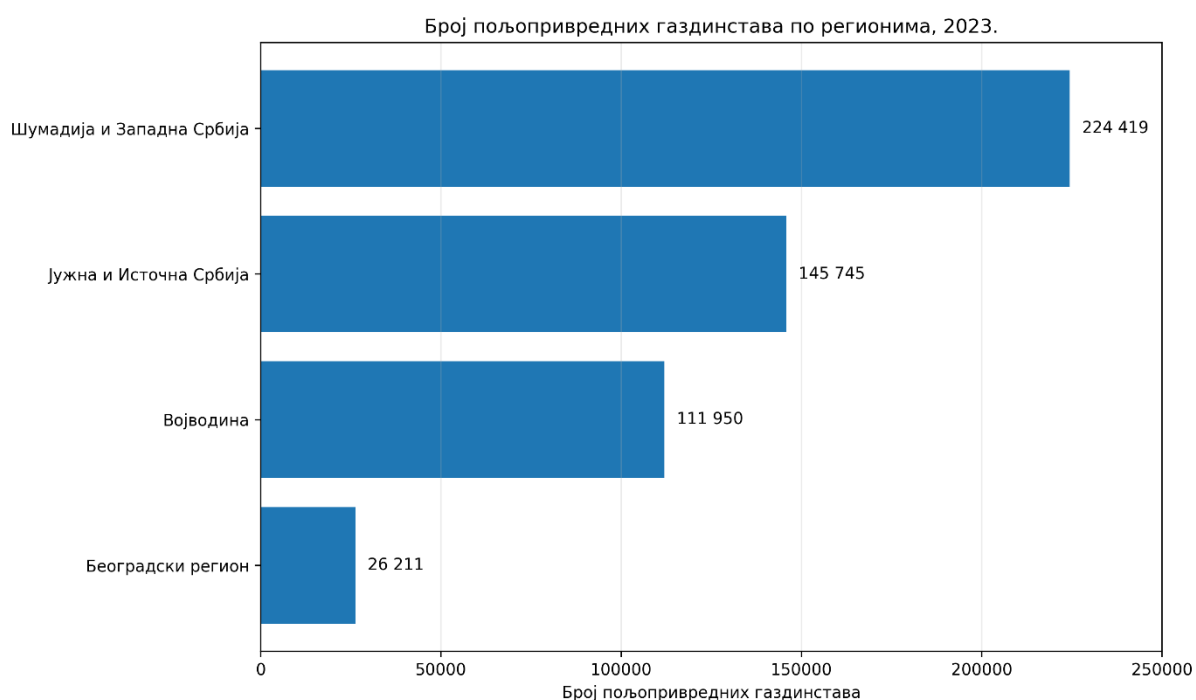
газдинству износио 0,99. Посебно је неповољна старосна структура носилаца породичних газдинстава: 44,7% било је старије од 65 година, а свега 0,9% припадало је старосној групи од 15 до 25 година. Ови подаци указују на ризик од смањења расположиве радне снаге, губитка производног знања и напуштања пољопривредних површина у наредном периоду (Републички завод за статистику, 2024а).

Табела 3. Основни показатељи расположивих пољопривредних ресурса Републике Србије, 2023. године

Показатељ	Вредност	Аналитички значај
Број пољопривредних газдинстава	508.325	Широка производна база, али велики број мањих породичних газдинстава
Учешће породичних газдинстава	99,6%	Висока зависност производње од капацитета породичних домаћинстава
Коришћено пољопривредно земљиште	3.239.373 ha	Основни природни ресурс за домаћу производњу хране
Учешће ораница и башта у КПЗ	77,7%	Значајан потенцијал за ратарску производњу
Наводњавано коришћено земљиште	8,3%	Ограничена заштита производње од суше и нестабилних падавина
Број двоосовинских трактора	482.498	Значајна механизациона база, чију исправност и старост треба посебно анализирати
Газдинства са једним или два ангажована лица	69,0%	Ограничени људски капацитети већине газдинстава
Старосна структура носилаца	44,7% старијих од 65 година; 0,9% од 15 до 25 година	Изражено старење и недовољна генерацијска обнова

Извор: Републички завод за статистику, Попис пољопривреде 2023 – коначни резултати, 2024; систематизација аутора.

Приказани показатељи потврђују да Република Србија располаже значајном земљишном и производном основом, али и да постоје ограничења која могу умањити њену стварну употребну вредност. Посебно се издвајају недовољна заступљеност наводњавања и неповољна старосна структура носилаца газдинстава. Због тога се расположиви потенцијали не могу процењивати само на основу броја газдинстава,

површине земљишта и броја машина, већ и на основу способности да се ти ресурси дугорочно одржавају и ефикасно користе.

Регионални распоред пољопривредних газдинстава показује значајне разлике у структури домаће пољопривреде. Највећи број газдинстава налазио се у Региону Шумадије и Западне Србије — 224.419, односно 44,1% укупног броја. Следили су Регион Јужне и Источне Србије са 145.745 газдинстава, Регион Војводине са 111.950 и Београдски регион са 26.211 газдинстава (Републички завод за статистику, 2024б).

Графикон 4. Број пољопривредних газдинстава по регионима Републике Србије, 2023. године

Извор: Републички завод за статистику, Региони у Републици Србији, 2023, 2024; обрада аутора.

Напомена: Подаци Републичког завода за статистику за Републику Србију од 1999. године не обухватају податке за АП Косово и Метохија.

Графикон 4 показује да је готово половина пољопривредних газдинстава концентрисана у Региону Шумадије и Западне Србије. Међутим, већи број газдинстава не значи нужно и већи обим расположивог земљишта, производње или тржишне вредности. Регион Војводине карактерише мањи број, али у просеку већа и израженије тржишно оријентисана газдинства, док у централним, западним и јужним деловима земље постоји већи број мањих породичних газдинстава. Оваква регионална различитост захтева прилагођене мере аграрне политике и различите моделе организовања производње и логистичке подршке.

Сточни фонд представља додатни део националне производне основе. Према резултатима Пописа, сточарском производњом бавило се 61,7% газдинстава. Регион Шумадије и Западне Србије имао је већи значај у узгоју говеда и оваца, док су свиње и живина биле заступљеније у Војводини. Територијална концентрација појединих врста производње омогућава специјализацију, али истовремено може повећати осетљивост снабдевања у случају регионалних епидемија, природних катастрофа или прекида транспорта (Републички завод за статистику, 2024а).

Са становишта система одбране, расположиви пољопривредни ресурси имају вредност само уколико се могу ставити у функцију континуиране производње и снабдевања. Велика површина земљишта не обезбеђује сама по себи довољну количину хране уколико недостају радна снага, вода, гориво, семенски материјал, механизација или складишни капацитети. Због тога је за планирање националне отпорности неопходно сагледати међузависност свих елемената производног система.

Посебну пажњу треба посветити заштити ресурса који су неопходни за производњу стратешких производа. То подразумева очување квалитета земљишта и воде, обезбеђивање домаћег семенског и приплодног материјала, техничко одржавање механизације, развој наводњавања и очување стручне радне снаге. У кризним условима значај има и могућност приоритетног снабдевања газдинстава горивом, енергијом и репроматеријалом ради одржавања најважнијих производних циклуса.

На основу извршене анализе може се закључити да Република Србија располаже значајним пољопривредним ресурсима, али да њихова употребна вредност није у потпуности искоришћена. Земљишна и механизациона база представљају важну предност, док недовољно наводњавање, старење носилаца газдинстава и регионална неуједначеност производних структура представљају значајна ограничења. Јачање

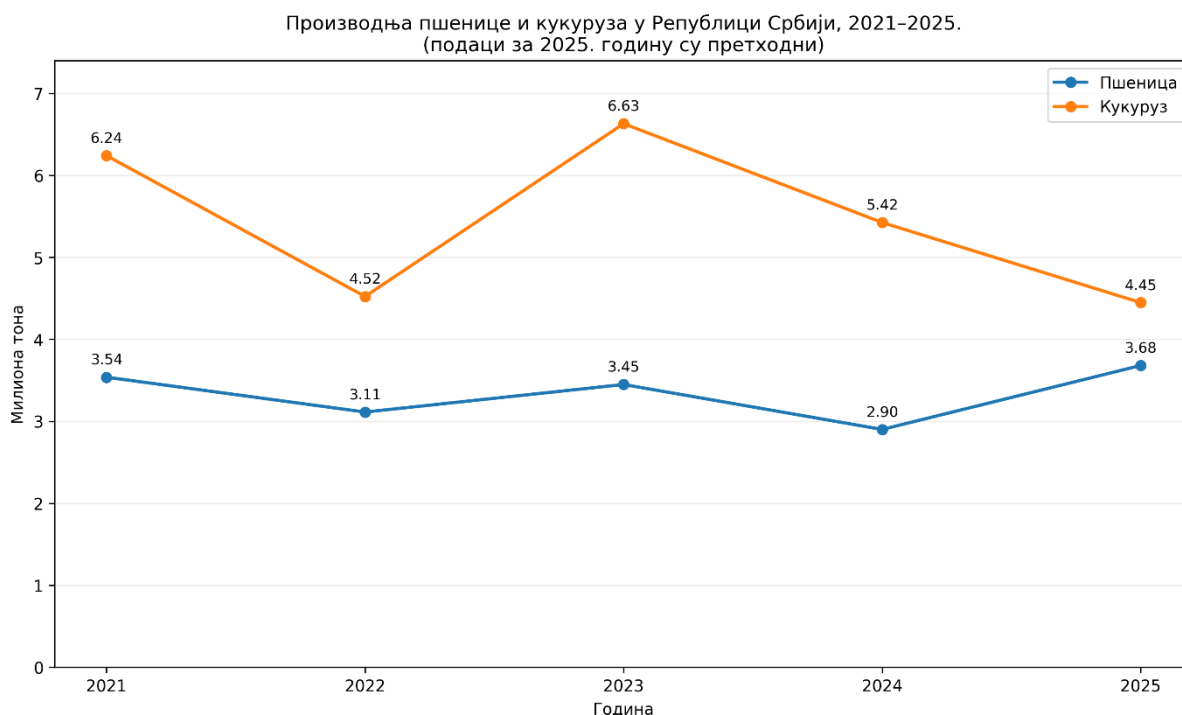
способности ових ресурса да обезбеде континуитет производње представља предуслов њиховог већег доприноса прехранбеној сигурности и функционисању система одбране.

4.2. Производња стратешких пољопривредних производа у Републици Србији

Пољопривредна производња представља основни извор хране и сировина неопходних за функционисање прехранбене индустрије и снабдевање становништва. Међутим, значај појединих производа није исти са становишта прехранбене сигурности и система одбране. У контексту овог рада, стратешки значајним могу се сматрати производи који задовољавају основне прехранбене потребе, имају широку примену у прерађивачкој индустрији, могу се складиштити или представљају основу за наставак других производних циклуса.

Међу биљним производима посебан значај имају пшеница и кукуруз. Пшеница представља основу производње брашна и хлеба и погодна је за складиштење у дужем периоду, због чега има важно место у систему робних резерви. Кукуруз има вишеструку употребу: користи се у исхрани људи, као основа сточне хране и као сировина у прехранбеној и другим индустријама. Смањење производње кукуруза зато може истовремено утицати на сточарство, цене меса и млечних производа и укупну стабилност прехранбеног система.

Производња пшенице и кукуруза у Републици Србији током периода 2021–2025. године била је изложена значајним годишњим осцилацијама. Производња пшенице кретала се од приближно 2,9 милиона тона у 2024. до око 3,68 милиона тона у 2025. години. Производња кукуруза показала је још већа колебања — од око 4,45 милиона тона у 2025. до више од 6,63 милиона тона у 2023. години. Оваква кретања указују на осетљивост ратарске производње на временске услове, приносе и доступност производних инпута (Републички завод за статистику, 2021; 2022; 2023; 2024; 2025).

Графикон 5. Кретање производње пшенице и кукуруза у Републици Србији у периоду 2021–2025. године

Извор: Републички завод за статистику, саопштења о годишњој биљној производњи за период 2021–2025; обрада аутора.

Напомена: Подаци за 2025. годину представљају претходне резултате; производња кукуруза и других касних усева исказана је према процени са стањем на дан 5. септембра 2025. године.

Приказани подаци показују да производњу пшенице и кукуруза карактеришу значајна годишња колебања. Производња кукуруза била је посебно нестабилна, са израженим падом током 2022. године, опоравком у 2023. и поновним смањењем у 2024. и 2025. години. Производња пшенице била је стабилнија, али је и код ње уочљива разлика између производно повољнијих и неповољнијих година. Са становишта прехранбене сигурности, наведена колебања указују на потребу да се планирање робних резерви и снабдевања не заснива само на резултатима једне производне године, већ на вишегодишњим кретањима, процени ризика и одговарајућем нивоу сигурносних залиха.

Према претходним резултатима за 2025. годину, производња пшенице износила је око 3,68 милиона тона, што је за 26,9% више него 2024. године. Истовремено, очекивана производња кукуруза износила је око 4,45 милиона тона и била је за 12,9% мања него у претходној години. У поређењу са десетогодишњим просеком за период

2015–2024, производња пшенице била је виша за 27,6%, док је производња кукуруза била нижа за 27,2%. Наведени резултати потврђују да једна производно успешна култура не мора надокнадити пад друге, посебно када производи имају различите функције у исхрани и производним ланцима (Републички завод за статистику, 2025).

Поред житарица, значајно место имају сунцокрет, соја и шећерна репа. Сунцокрет представља основну сировину за производњу јестивог уља, које припада групи основних прехранбених производа погодних за складиштење и формирање резерви. Соја је важна као извор протеина и компонента сточне хране, док шећерна репа обезбеђује сировину за домаћу индустрију шећера. Стабилност производње ових култура утиче не само на непосредну понуду одређених производа, већ и на рад прерађивачких капацитета и зависност од увоза.

Табела 4. Производња одабраних стратешки значајних ратарских производа у Републици Србији, 2025. године

Производ	Производња у 2025. години	Значај у прехранбеном систему
Пшеница	3.681.303 t	Производња брашна и хлеба, могућност дужег складиштења и попуњавања робних резерви
Кукуруз	4.447.955 t	Сточна храна, исхрана становништва и индустријска прерада
Сунцокрет	640.876 t	Основна сировина за производњу јестивог уља
Шећерна репа	1.806.349 t	Сировина за домаћу индустрију шећера
Соја	305.157 t	Извор протеина и важна компонента сточне хране

Извор: Републички завод за статистику, Остварена производња пшенице и раног воћа и очекивани приноси касних усева, воћа и грожђа, стање 5. 9. 2025., 2025; систематизација аутора.

Подаци из Табеле 4 показују да Република Србија располаже значајним обимом производње основних ратарских култура, али и да њихов стратешки значај зависи од међусобне повезаности производних ланаца. Пад производње кукуруза и соје, на пример, може се пренети на трошкове сточарства и понуду производа животињског порекла. Производња сунцокрета и шећерне репе има непосредан значај за искоришћеност домаћих прерађивачких капацитета и обезбеђивање јестивог уља и шећера. Због тога се процена сигурности снабдевања не може заснивати само на укупној количини произведене хране, већ и на структури производње и повезаности примарне пољопривреде са прерађивачком индустријом.

Стратешки значај имају и производи животињског порекла, пре свега месо, млеко и јаја. Њихова производња зависи од бројности и структуре сточног фонда, расположивости сточне хране, здравственог стања животиња, ветеринарске заштите и функционисања кланица и млекара. За разлику од житарица, значајан део производа животињског порекла има краћи рок употребе и захтева континуирано функционисање хладног ланца, прераде, складиштења и транспорта.

Према претходним резултатима за 2025. годину, у Републици Србији било је око 699 хиљада говеда, 2,4 милиона свиња, 1,68 милиона оваца и 14,5 милиона комада живине. У односу на десетогодишњи просек за период 2015–2024, број говеда био је мањи за 17,3%, свиња за 13,9%, оваца за 1,5% и живине за 7,3%. Ови подаци указују на дугорочни притисак на поједине гране сточарства и могуће смањење способности домаће производње да стабилно задовољава потребе становништва и прехранбене индустрије (Републички завод за статистику, 2026).

Са становишта националне безбедности, осетљивост сточарства додатно повећава зависност од производње кукуруза, соје и других компонената сточне хране. У случају суше, раста цена енергије или поремећаја увоза репроматеријала, трошкови исхране животиња могу значајно порасти. Последице се не испољавају само кроз краткорочни раст цена, већ и кроз смањење броја грла и производних капацитета, чији опоравак захтева дужи период.

Воћарство и повртарство такође имају значајну улогу у разноврсности исхране, извозу и снабдевању прерађивачке индустрије. Међутим, њихова погодност за дугорочно складиштење мања је него код житарица и индустријског биља, осим када постоје одговарајући капацитети за хлађење, замрзавање, сушење и конзервирање. Због

тога безбедносна вредност ових производа зависи од развијености прераде и хладног ланца, а не само од обима примарне производње.

Производња стратешки значајних производа мора бити повезана са проценом домаће потрошње, извозних обавеза, губитака, семенских потреба и неопходног нивоа резерви. Висока укупна производња не значи аутоматски да је целокупна количина расположива за исхрану становништва или потребе система одбране. Део производа користи се за сточну храну, индустријску прераду, сетву и извоз, због чега се стварна расположивост мора процењивати кроз биланс производње и употребе.

Са становишта система одбране, највећи значај има способност државе да обезбеди континуитет производње и снабдевања основним производима током дужег периода. То подразумева заштиту производних капацитета, обезбеђивање семена, ђубрива, горива и енергије, функционисање прерађивачке индустрије и редовно попуњавање робних резерви. Посебан значај имају производи који се могу складиштити и брзо ставити на располагање становништву, Војсци Србије и другим субјектима одбране у условима поремећаја.

На основу анализе може се закључити да Република Србија располаже значајним капацитетима за производњу основних ратарских култура и производа животињског порекла. Међутим, изражена годишња колебања производње и дугорочно смањење дела сточног фонда указују да постојећи потенцијали не обезбеђују сами по себи потпуну стабилност. Стратешка вредност пољопривредне производње зависи од њене отпорности, структуре, повезаности са прерађивачким и логистичким капацитетима и способности државе да усклади производњу, потрошњу, извоз и робне резерве.

4.3. Ограничења и изазови развоја пољопривреде у функцији безбедности

Иако Република Србија располаже значајним природним и производним потенцијалима, способност пољопривредног сектора да дугорочно доприноси прехранбеној сигурности и функционисању система одбране ограничена је бројним структурним, демографским, технолошким и климатским проблемима. Постојање пољопривредног земљишта, газдинстава и производних капацитета само по себи није довољно уколико они не могу обезбедити стабилну производњу и снабдевање у условима кризе.

Једно од најзначајнијих ограничења односи се на неповољну демографску структуру руралних подручја. Резултати Пописа пољопривреде 2023. показују да је 44,7% носилаца породичних пољопривредних газдинстава било старије од 65 година, док је свега 0,9% припадало старосној групи од 15 до 25 година. Недовољна генерацијска обнова може довести до смањења расположиве радне снаге, напуштања производње и губитка практичних знања неопходних за одржавање производних циклуса (Републички завод за статистику, 2024).

Проблем људских ресурса посебно долази до изражаја у кризним условима. Сезонски карактер производње захтева да одређени послови буду обављени у прецизно одређеном року. Недостатак радне снаге током сетве, жетве, бербе или збрињавања стоке може произвести последице које се не могу накнадно у потпуности надокнадити. Са становишта система одбране, смањење броја активних произвођача може ограничити способност државе да у кратком року повећа производњу или преусмери расположиве капацитете на задовољавање приоритетних потреба.

Структура пољопривредних газдинстава представља додатно ограничење. Домаћа пољопривреда у великој мери заснива се на породичним газдинствима различите величине, производне оријентације и економске снаге. Мања газдинства често располажу ограниченим средствима за улагање у савремену механизацију, системе за наводњавање, складишта, осигурање и дигиталне технологије. Уситњеност производње може отежати стандардизацију квалитета, организовану набавку репроматеријала и брзо прикупљање већих количина производа за потребе прерађивачке индустрије или робних резерви (Републички завод за статистику, 2024).

Климатске промене представљају један од најозбиљнијих дугорочних изазова. Суше, високе температуре, град, поплаве и неравномеран распоред падавина могу утицати на приносе, здравствено стање биљака и животиња и расположивост воде. Анализа производње пшенице и кукуруза у претходном потпоглављу показала је значајна годишња колебања, посебно код кукуруза, што потврђује осетљивост производње на спољне услове. ИПСС указује да климатске промене повећавају ризике по пољопривредну производњу и прехранбену сигурност, нарочито у системима са недовољно развијеним мерама прилагођавања (ИПСС, 2022).

Осетљивост на сушу додатно повећава ограничена заступљеност наводњавања. У пољопривредној 2022/2023. години наводњавано је 8,3% коришћеног пољопривредног

земљишта. То значи да највећи део производње и даље непосредно зависи од падавина. Недостатак воде током критичних фаза развоја биљака може значајно смањити приносе и угрозити расположивост производа намењених исхрани, сточарству, прерађивачкој индустрији и робним резервама (Републички завод за статистику, 2024).

Значајно ограничење представља и технолошка неуједначеност аграрног сектора. Иако је Пописом пољопривреде евидентиран велики број трактора, број машина не показује њихову старост, техничку исправност и ефикасност. Застарела механизација повећава трошкове горива и одржавања, смањује продуктивност и повећава вероватноћу прекида производних активности. Истовремено, недовољна примена прецизне пољопривреде, сензора, система за праћење усева и дигиталног управљања ресурсима ограничава могућност благовременог реаговања на промене услова производње.

Пољопривредна производња зависи и од доступности горива, електричне енергије, минералних ђубрива, средстава за заштиту биља, резервних делова и другог репроматеријала. Поремећаји међународне трговине и нагли раст цена ових инпута могу повећати трошкове и довести до смањене употребе ђубрива, одлагања инвестиција или смањења обима производње. Искуства са светског тржишта током 2022. године показала су изражену повезаност цена енергената, ђубрива и пољопривредних производа (World Bank, 2022).

Посебан изазов представља стање сточарске производње. Подаци за 2025. годину указују да је број говеда, свиња и живине био нижи од десетогодишњег просека. Смањивање сточног фонда не утиче само на тренутну понуду меса и млека, већ и на дугорочни производни потенцијал, јер обнова запата и производних капацитета захтева време. Сточарство је додатно зависно од стабилне производње кукуруза, соје и других компонената сточне хране, због чега се поремећаји у ратарству могу пренети на производњу животињских производа (Републички завод за статистику, 2026).

Недовољно развијени складишни и логистички капацитети могу умањити вредност и производно успешне године. Одсуство одговарајућих силоса, хладњача, сушара, прерађивачких капацитета и транспортних средстава доводи до повећања губитака, смањења квалитета и ограничених могућности дужег чувања производа. Са становишта националне безбедности, посебан ризик представља концентрација производње, прераде или складиштења на ограниченом броју локација, јер њихово угрожавање може прекинути снабдевање ширег подручја.

Институционална фрагментација такође може ограничити способност одговора на кризу. Пољопривредна производња, трговина, робне резерве, заштита животне средине, управљање водама, транспорт и одбрана налазе се у надлежности различитих органа и организација. Без јасно утврђених процедура, размене информација и заједничких процена ризика, одлуке о производњи, набавци, резервама и расподели могу бити донете неблаговремено или без потпуног сагледавања расположивих капацитета.

Табела 5. Основна ограничења развоја пољопривреде Републике Србије и њихове безбедносне последице

Ограничење	Утицај на пољопривреду	Безбедносна последица
Старење носилаца газдинстава и одлазак младих	Смањење радне снаге и губитак производних знања	Ограничена способност одржавања и повећања производње у кризи
Уситњеност и економска слабост дела газдинстава	Ограничена улагања и отежано организовање производње	Теже прикупљање већих количина производа и снабдевање резерви
Недовољна заступљеност наводњавања	Висока зависност приноса од падавина	Нестабилност понуде основних производа
Климатски екстреми	Смањење приноса и оштећење производних ресурса	Ризик од несташица, раста цена и повећаног коришћења резерви
Технолошка неуједначеност и застарела механизација	Виши трошкови и нижа продуктивност	Смањена способност брзог прилагођавања производње
Зависност од увозних инпута	Изложеност ценама и прекидима спољног снабдевања	Угрожавање континуитета производних циклуса
Смањење сточног фонда	Мања производња меса, млека и других производа	Слабија разноврсност и стабилност домаћег снабдевања
Ограничења складиштења, прераде и транспорта	Већи губици и отежана дистрибуција	Ограничена употребљивост произведене хране у кризним условима

Извор: Систематизација аутора на основу Републичког завода за статистику (2024; 2026), IPCC (2022), FAO (2021) и World Bank (2022).

Приказана ограничења показују да рањивост пољопривредног сектора не произлази из једног изолованог проблема. Демографски, климатски, технолошки и логистички фактори међусобно су повезани и могу појачавати последице кризе. На пример, суша има знатно веће последице у условима недовољног наводњавања, старе механизације и ограничене финансијске способности газдинстава. Због тога јачање

отпорности захтева истовремено деловање у више области, а не примену једне изоловане мере.

Са становишта система одбране, посебан значај има могућност идентификовања критичних тачака пољопривредно-прехранбеног система. То подразумева процену производа, инпута, објеката и транспортних праваца чија би недоступност могла највише угрозити снабдевање. На основу такве процене могу се утврдити приоритети за заштиту производних капацитета, обезбеђивање енергената и репроматеријала, формирање резерви и успостављање алтернативних праваца снабдевања.

Постојећа ограничења не умањују стратешки значај пољопривреде, већ указују на разлику између расположивог и стварно употребљивог потенцијала. Република Србија располаже значајним земљишним и производним ресурсима, али њихов допринос националној безбедности зависи од стабилности производње, отпорности инфраструктуре и способности институција да организују њихову употребу у кризним условима.

На основу извршене анализе може се закључити да су најзначајнији изазови аграрног сектора неповољна демографска структура, ограничено наводњавање, климатска изложеност, технолошка неуједначеност, зависност од појединих спољних инпута и слабости складишних и логистичких капацитета. Њихово превазилажење представља предуслов да постојећи пољопривредни потенцијали буду у већој мери стављени у функцију прехранбене сигурности, економске отпорности и јачања система одбране Републике Србије.

Међузакључак поглавља 4

Анализа пољопривредних потенцијала Републике Србије показала је да држава располаже значајном природном и производном основом за обезбеђивање домаћих потреба за храном. Коришћено пољопривредно земљиште, велики број газдинстава, постојећа механизација, разноврсна биљна и сточарска производња и развијени прерађивачки капацитети представљају важне елементе националног пољопривредно-прехранбеног система.

Резултати Пописа пољопривреде 2023. године указују да се домаћа пољопривреда претежно заснива на породичним пољопривредним газдинствима. Такав облик организације обезбеђује широку територијалну производну основу, али

истовремено отвара питања економске снаге газдинстава, њихове технолошке опремљености и способности да се организовано укључе у системе снабдевања, прераде и робних резерви. Посебно ограничење представља неповољна старосна структура носилаца газдинстава и недовољно учешће младих у пољопривредној производњи.

Земљишни потенцијал Републике Србије представља значајну предност, нарочито због високог учешћа ораница и башта у структури коришћеног пољопривредног земљишта. Међутим, ограничена заступљеност наводњавања повећава зависност производње од количине и распореда падавина. У условима климатских промена, суша и екстремних температура, ова зависност може довести до значајних колебања приноса и угрозити стабилност производње основних пољопривредних производа.

Анализа производње стратешки значајних култура показала је да Република Србија располаже значајним капацитетима за производњу пшенице, кукуруза, сунцокрета, соје и шећерне репе. Ипак, производњу, нарочито кукуруза, карактеришу изражена годишња колебања. То указује да се планирање снабдевања и робних резерви не може заснивати искључиво на резултатима једне производне године, већ мора обухватити вишегодишња кретања, процену ризика и одговарајући ниво сигурносних залиха.

Посебан изазов представљају негативна кретања у сточарској производњи. Смањење броја појединих врста стоке може дугорочно утицати на домаћу производњу меса, млека и других производа животињског порекла. За разлику од биљне производње, обнова сточног фонда и производних капацитета захтева дужи временски период, због чега је благовремено спречавање даљег пада од посебног значаја за прехранбену сигурност.

Утврђена ограничења показују да расположиви ресурси нису истовремено и потпуно употребљиви потенцијали. Неповољна демографска структура, уситњеност дела газдинстава, недовољно наводњавање, технолошка неуједначеност, зависност од увозних инпута и ограничења складишне и транспортне инфраструктуре могу умањити способност аграрног сектора да обезбеди континуитет производње у кризним условима. Ови проблеми су међусобно повезани и могу додатно појачавати последице природних, економских и безбедносних поремећаја.

Са становишта система одбране, пољопривредни потенцијали имају стратешку вредност само уколико су функционално повезани са прехранбеном индустријом, системом робних резерви, складишним капацитетима и логистичком инфраструктуром. Земљиште и производња немају пуну безбедносну вредност уколико недостају гориво, семенски материјал, радна снага, прерада, складиштење или могућност благовремене дистрибуције. Због тога је неопходно пољопривредно-прехранбени систем посматрати као јединствену целину.

На основу извршене анализе може се закључити да Република Србија располаже значајним пољопривредним потенцијалима који могу допринети прехранбеној сигурности, економској отпорности и функционисању система одбране. Међутим, њихов пуни допринос зависи од превазилажења постојећих демографских, технолошких, климатских и логистичких ограничења. Због тога ће у наредном поглављу бити размотрене конкретне могућности модернизације производње, унапређења робних резерви и логистике и јачања институционалне координације између пољопривредног сектора и система одбране.

5. МОГУЋНОСТИ УНАПРЕЂЕЊА УЛОГЕ ПОЉОПРИВРЕДЕ У СИСТЕМУ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Анализа спроведена у претходним поглављима показала је да значај пољопривреде за националну безбедност не произлази само из обима расположивог земљишта и количине произведене хране. Од пресудног значаја је способност пољопривредно-прехранбеног система да очува своје основне функције и када су редовни токови производње, прераде, транспорта и трговине нарушени. Резултати анализе Републике Србије указали су на постојање значајне ресурсне и производне основе, али и на разлику између расположивог потенцијала и његове стварне употребљивости у условима кризе.

У литератури се отпорност прехранбеног система одређује као његова способност да током времена обезбеђује довољну, одговарајућу и доступну храну упркос различитим, па и непредвиђеним поремећајима. Овај приступ не своди отпорност само на повратак у стање које је постојало пре кризе, већ обухвата и прилагођавање, учење и промену слабих делова система. Због тога унапређење пољопривреде у

функцији безбедности мора бити усмерено не само на повећање продуктивности, већ и на смањење рањивости производње и ланца снабдевања (Tendall et al., 2015).

FAO указује да се отпорност пољопривредно-прехрамбених система гради комбинацијом различитих производних извора, развијених транспортних мрежа, приступа инпутима, функционалних тржишта и способности домаћинстава и институција да се прилагоде поремећајима. То значи да се стабилност снабдевања не може обезбедити једном изолованом мером. Повећање производње, на пример, има ограничен ефекат уколико не постоје капацитети за прераду, складиштење и дистрибуцију, док развијена инфраструктура не може надокнадити дугорочни недостатак радне снаге и производних ресурса (FAO, 2021).

Између економске ефикасности и безбедносне отпорности може постојати одређена напетост. Систем усмерен искључиво на смањење трошкова и концентрацију производње може бити ефикасан у стабилним условима, али осетљив у случају прекида рада кључног добављача, складишта или транспортног правца. Насупрот томе, диверсификована производња, алтернативни извори снабдевања, територијално распоређени капацитети и одговарајуће резерве могу повећати трошкове, али истовремено смањити вероватноћу потпуног прекида снабдевања. Зато предложене мере треба процењивати и према њиховом доприносу континуитету основних функција државе, а не само према краткорочној економској исплативости (FAO, 2021).

Унапређење отпорности захтева прелазак са претежно реактивног на превентивно управљање ризицима. Сендајски оквир за смањење ризика од катастрофа наглашава потребу разумевања ризика, јачања управљања, улагања у отпорност и унапред припремљеног одговора и опоравка. Примена таквог приступа у пољопривреди подразумева идентификовање критичних производа, инпута, производних подручја, објеката и транспортних праваца чије би угрожавање могло изазвати највеће последице по снабдевање становништва (United Nations, 2015).

Са становишта система одбране, унапређење улоге пољопривреде не подразумева њену милитаризацију, већ организовано укључивање цивилних производних и логистичких капацитета у планирање националне отпорности. Савремени приступ одбрани полази од међусобне зависности војних и цивилних способности и од потребе да се у кризним, ванредним и ратним условима очувају снабдевање становништва, рад критичне инфраструктуре и функционисање државних институција. Пољопривреда,

прехранбена индустрија, робне резерве и транспортни капацитети у том смислу представљају део шире материјалне основе система одбране (Стратегија одбране Републике Србије, 2019; Министарство одбране Републике Србије, 2023).

Правци унапређења морају бити непосредно повезани са проблемима утврђеним у анализи Републике Србије. Ограничена заступљеност наводњавања и изражена колебања производње захтевају већа улагања у управљање водама и прилагођавање климатским условима. Неповољна старосна структура носилаца газдинстава указује на потребу генерацијске обнове и развоја стручних капацитета. Смањење дела сточног фонда захтева мере које неће бити усмерене само на краткорочну надокнаду трошкова, већ на очување основне производне базе. Слабости складиштења, транспорта и координације институција истовремено захтевају унапређење логистичких капацитета и система управљања ризицима.

Приоритети се, према томе, не могу свести на једноставно повећање аграрних подстицаја. Неопходно је разликовати развојне мере, чији је циљ раст продуктивности и конкурентности, од мера безбедносне припремљености, усмерених на очување критичних капацитета и снабдевања у условима поремећаја. Ове две групе мера нису супротстављене, али се њихови резултати процењују према различитим критеријумима. Док се развојна успешност најчешће мери приносом, приходом и извозом, безбедносна вредност обухвата и континуитет производње, доступност резерви, територијални распоред капацитета и брзину реаговања.

Посебну пажњу треба посветити међусобној усклађености мера. Модернизација механизације без доступних резервних делова и обучених корисника не обезбеђује дугорочну отпорност. Формирање већих робних резерви нема пуну вредност уколико нису обезбеђени контрола квалитета, редовно обнављање залиха и планови дистрибуције. Исто тако, институционални планови остају ограничени уколико нису засновани на поузданим подацима о производњи, залихама, расположивој радној снази и логистичким капацитетима.

Полазећи од наведених аргумената, у овом поглављу биће размотрени модернизација и повећање отпорности пољопривредне производње, унапређење система робних резерви и логистичких капацитета и јачање институционалне координације између пољопривредног сектора и система одбране. На крају ће применом SWOT анализе бити систематизоване унутрашње предности и слабости, као и спољне

могућности и претње које одређују допринос пољопривреде националној безбедности Републике Србије.

5.1. Модернизација и повећање отпорности пољопривредне производње

Модернизација пољопривреде не подразумева само набавку савременије механизације и повећање приноса, већ системску промену начина на који се управља земљиштем, водом, производним инпутима, подацима и ризицима. Њен циљ треба да буде истовремено повећање продуктивности и смањење осетљивости производње на климатске, тржишне, здравствене и геополитичке поремећаје. Отпорна пољопривреда није она која никада не трпи губитке, већ она која може да апсорбује последице поремећаја, прилагоди производњу и у прихватљивом року обнови основне функције снабдевања храном (Tendall et al., 2015; FAO, 2021).

Потреба за модернизацијом у Републици Србији произлази из ограничења утврђених у претходном поглављу. Недовољна заступљеност наводњавања, неповољна старосна структура носилаца газдинстава, технолошка неуједначеност и значајна годишња колебања производње показују да расположиви природни ресурси нису истовремено и потпуно употребљиви производни капацитети. Због тога мере модернизације треба усмерити на оне слабости које највише угрожавају континуитет производње стратешки значајних производа, а не само на опште повећање конкурентности аграрног сектора (Републички завод за статистику, 2024).

Један од приоритетних праваца представља унапређење управљања водним ресурсима. Развој система за наводњавање треба усмерити ка производним подручјима и културама код којих суша може имати највеће последице по домаће снабдевање, сточну производњу и прехранбену индустрију. Поред изградње нових система, неопходно је повећати ефикасност употребе воде, смањити губитке, увести прецизније праћење влажности земљишта и развијати праксе очувања воде у земљишту. IPCC међу значајним мерама прилагођавања у пољопривреди издваја наводњавање, ефикаснију употребу воде, промену структуре усева и мере очувања земљишне влаге (IPCC, 2022).

Међутим, повећање наводњавања не сме се посматрати као једино решење за климатске ризике. Прекомерно ослањање на једну културу, један производни регион или једну технологију повећава рањивост целог система. Због тога је неопходно подстицати диверсификацију производње, употребу сорти и хибрида прилагођених локалним

условима, одрживо управљање земљиштем, плодоред и очување домаћих генетичких и семенских ресурса. Разноврсни производни системи имају већу могућност да део производње очувају и када су поједини усеви или подручја погођени сушом, болестима или другим поремећајима (IPCC, 2019; FAO, 2021).

Посебан значај има примена дигиталних технологија и прецизне пољопривреде. Сателитско праћење, сензори, метеоролошки подаци, географски информациони системи и дигиталне евиденције могу омогућити прецизнију примену воде, ђубрива и средстава за заштиту биља, раније уочавање болести и ефикасније планирање производње. Дигитализација може допринети продуктивности, одрживости и отпорности пољопривреде, али њени ефекти зависе од квалитета података, приступа интернету, знања корисника и економске доступности технологије (OECD, 2022).

Због тога подршка дигитализацији не треба да се сведе на субвенционисање набавке опреме. Неопходно је развијати саветодавне службе, обуке и modele заједничког коришћења технологије, посебно за мања газдинства која немају довољан обим производње за самостална улагања. Задруге, удружења произвођача и локални сервисни центри могли би омогућити заједничку употребу механизације, сензора, дронова и стручних услуга. На тај начин модернизација би била доступнија ширем кругу произвођача и не би додатно повећавала разлике између великих и малих газдинстава. OECD указује да трошкови, људски капитал, употребљивост технологија и поверење у управљање подацима представљају значајне услове њиховог усвајања (OECD, 2019; OECD, 2022).

Обнова механизације треба да буде усмерена на повећање поузданости и енергетске ефикасности производње, а не само на раст броја машина. Старија механизација може повећавати потрошњу горива, трошкове одржавања и ризик од кварова у критичним фазама производње. Мере подршке зато треба повезати са техничком исправношћу, расположивошћу резервних делова и развојем домаћих капацитета за сервисирање. У кризним условима модерна машина нема пуну употребну вредност уколико је њен рад у потпуности зависан од недоступних увозних компонената или специјализованог сервиса.

Отпорност пољопривредне производње захтева и смањење критичне зависности од спољних инпута. То не подразумева потпуну производну самодовољност у свим областима, што би било економски нерационално, већ идентификовање горива, ђубрива,

семена, ветеринарских средстава, резервних делова и других ресурса чији би недостатак могао прекинути најважније производне циклусе. За такве инпуте потребно је развијати више извора снабдевања, домаће алтернативе и одговарајуће оперативне залихе. Поремећаји на тржиштима енергената и ђубрива показали су колико раст цена и ограничена доступност инпута могу утицати на трошкове и обим производње хране (World Bank, 2022).

Модернизација мора обухватити и људске ресурсе. Технологија не може надокнадити недостатак обучених произвођача, агронома, ветеринара, механичара и радника у прехранбеној индустрији. Неповољна старосна структура носилаца газдинстава указује да је генерацијска обнова један од предуслова очувања производних способности. Подршка младима зато треба да обухвати приступ земљишту и финансирању, стручно образовање, саветодавну подршку, дигиталне вештине и развој услова живота у руралним подручјима, а не само једнократне подстицаје за покретање производње (Републички завод за статистику, 2024).

Посебан правац деловања односи се на очување и обнову сточарске производње. Смањење броја говеда, свиња и других категорија стоке не може се брзо надокнадити, јер обнова запата, генетског потенцијала и производних објеката захтева дужи временски период. Мере подршке треба повезати са обезбеђивањем сточне хране, ветеринарском заштитом, биосигурношћу, сигурнијим пласманом и развојем прерађивачких капацитета. Очување сточарства значајно је за разноврсност исхране, регионалну производњу и смањење осетљивости снабдевања производима животињског порекла.

Повећање отпорности захтева и развој финансијских механизма за управљање ризицима. Осигурање усева и животиња, повољни кредити за улагање у адаптацију, фондови за брзу санацију последица катастрофа и подстицаји за превентивне мере могу смањити вероватноћу да један неповољан догађај трајно угаси производњу газдинства. Приоритет треба дати мерама које смањују ризик пре настанка штете, уместо ослањања искључиво на накнадну надокнаду губитака. Такав приступ одговара принципима превентивног и ризиком информисаног улагања у отпорност (United Nations, 2015; FAO, 2021).

Са становишта система одбране, модернизација пољопривреде треба да обухвати и утврђивање критичних производних капацитета. Потребно је идентификовати

производе и регионе од посебног значаја за снабдевање, минималне количине горива, семена и других инпута потребне за одржавање производних циклуса, као и капацитете који би у условима кризе морали имати приоритет у снабдевању енергијом и транспортним услугама. Такво планирање не подразумева непосредно управљање пољопривредом од стране система одбране, већ унапред припремљену координацију цивилних производних и логистичких ресурса (Стратегија одбране Републике Србије, 2019; Министарство одбране Републике Србије, 2023).

Успешност модернизације треба мерити ширим скупом показатеља. Поред раста приноса и прихода, потребно је пратити стабилност производње током неповољних година, заступљеност наводњавања, старосну структуру произвођача, степен зависности од критичних увозних инпута, расположивост складишних капацитета и време потребно за опоравак након поремећаја. На тај начин аграрна политика би, поред развојне и тржишне, добила и јаснију безбедносну димензију.

На основу наведеног може се закључити да модернизација пољопривреде Републике Србије треба да буде усмерена на изградњу продуктивнијег, технолошки напреднијег и отпорнијег производног система. Развој наводњавања, диверсификација производње, дигитализација, обнова механизације, очување људских и биолошких ресурса и смањење критичне зависности од спољних инпута представљају међусобно повезане мере. Њиховом усклађеном примени може се повећати стабилност снабдевања храном и способност државе да очува основне производне функције у условима кризе.

5.2. Унапређење система робних резерви и логистичких капацитета

Систем робних резерви представља један од основних инструмената којима држава ублажава последице поремећаја у производњи, трговини и снабдевању. Његова ефикасност не зависи искључиво од количине ускладиштених производа, већ и од структуре залиха, њиховог квалитета, територијалног размештаја и способности брзог активирања. Због тога се робне резерве не могу посматрати као статична количина робе у складиштима, већ као динамичан систем планирања, обнављања, контроле и расподеле ресурса.

Законом о робним резервама уређени су образовање, финансирање, размештај, коришћење и обнављање резерви, као и обезбеђивање простора за њихово складиштење.

Годишњим програмом утврђују се врсте и количине робе, територијални размештај, потребни складишни капацитети, инвестиционе потребе и део резерви неопходан за функционисање система одбране. Овакво нормативно решење представља основу за планирање, али његова стварна вредност зависи од квалитета процене ризика и способности да се програм прилагоди променама безбедносног и тржишног окружења (Закон о робним резервама, 2013).

Први правац унапређења односи се на утврђивање оптималне структуре и минималног нивоа резерви. Планирање не треба заснивати само на просечној годишњој потрошњи, већ и на могућем трајању поремећаја, сезонским колебањима производње, времену потребном за обнову снабдевања и броју корисника који би морали бити приоритетно снабдевени. За сваки критични производ потребно је проценити колико дуго држава може функционисати без редовног прилива нових количина и у ком року домаћа производња или алтернативни увоз могу надокнадити недостатак.

При одређивању структуре резерви неопходно је разликовати производе према њиховој употребној вредности, року чувања и значају за друге производне процесе. Пшеница, кукуруз, брашно, јестиво уље и поједини производи дужег рока употребе погодни су за формирање залиха, док производи животињског порекла захтевају сложеније услове чувања и развијен хладни ланац. Поред готове хране, у планирање треба укључити и критичне производне инпуте, као што су семенски материјал, сточна храна, гориво, ветеринарска и друга средства чији би недостатак могао прекинути наредни производни циклус.

Посебан значај има редовно обнављање залиха. Дуготрајно чување без одговарајуће ротације може довести до губитка квалитета, истека рока употребе и повећања трошкова. Законом је предвиђено да се резерве обнављају продајом, набавком, заменом и давањем робе на зајам ради обнављања. Унапређење система зато захтева прецизне планове ротације за сваку врсту робе, редовну контролу количине и квалитета и правовремено стављање производа у промет пре губитка њихове употребне вредности (Закон о робним резервама, 2013).

Контрола залиха треба да буде подржана јединственим информационим системом који омогућава праћење количине, квалитета, рока употребе и локације сваке робе. Дигитална евиденција не треба да представља само књиговодствени преглед, већ основу за доношење одлука у реалном времену. Систем би требало да упозорава на

приближавање рока за обнављање, недостатак одређене врсте робе, неравномерни територијални размештај и промене у потрошњи и производњи које могу захтевати корекцију плана.

Територијални размештај резерви представља важан безбедносни фактор. Прекомерна концентрација залиха у малом броју великих складишта може бити економски ефикасна у редовним условима, али повећава рањивост у случају природне катастрофе, техничке несреће, прекида саобраћаја или оружаног угрожавања. Због тога је потребно успоставити равнотежу између економичности складиштења и безбедносне потребе за територијално распоређеним и међусобно заменљивим капацитетима.

Распоред залиха треба ускладити са концентрацијом становништва, производним подручјима, транспортном инфраструктуром и проценом регионалних ризика. Одређена количина критичних производа треба да буде доступна у различитим деловима земље како би се смањила зависност од једног складишта или транспортног правца. При томе није неопходно да све локације располажу истом количином и структуром робе, већ да систем у целини омогући брзо преусмеравање залиха ка угроженом подручју.

Унапређење складишних капацитета мора обухватити не само изградњу нових објеката, већ и реконструкцију постојећих силоса, магацина, хладњача и резервоара. Објекти морају испуњавати стандарде за очување квалитета, физичку и противпожарну заштиту, резервно снабдевање електричном енергијом и контролу температуре и влажности. Закон предвиђа да се складишни простор обезбеђује куповином, изградњом, реконструкцијом или променом намене постојећих објеката, што омогућава примену различитих модела у зависности од потреба и расположивих средстава (Закон о робним резервама, 2013).

Складиштење мора бити повезано са поузданим транспортним и дистрибутивним системом. Залихе немају пуну практичну вредност уколико не постоје возила, гориво, проходни правци и места на којима роба може бити преузета и расподељена. Зато планови морају обухватити више могућих транспортних праваца, алтернативне превознике, приоритетно снабдевање транспортних капацитета горивом и поступке за ангажовање приватних логистичких предузећа у условима кризе.

У логистичком планирању посебно је важно избегавати постојање појединачних критичних тачака чији би престанак рада могао прекинути целокупан ланац снабдевања. Алтернативни добављачи, резервна складишта, више транспортних праваца и могућност

преусмеравања робе повећавају трошкове система, али истовремено смањују вероватноћу потпуног прекида снабдевања. Отпорна логистичка мрежа зато се не процењује само према трошковима у редовним условима, већ и према способности да настави функционисање након губитка појединих капацитета (Christopher, 2016).

Домаћа пољопривредна производња треба да представља основни извор редовног попуњавања и обнављања прехранбених резерви. Закон омогућава образовање резерви набавком робе, робном разменом и уговарањем производње одређених производа. Уговорена производња може повећати предвидљивост набавке и обезбедити сигурнији пласман произвођачима, али захтева јасне критеријуме квалитета, цене, рокова испоруке и контроле извршења уговора (Закон о робним резервама, 2013).

Ослонац на домаћу производњу не подразумева потпуно искључивање увоза. За производе и инпуте које није могуће произвести у довољној количини потребно је обезбедити више спољних извора и избегавати зависност од једног тржишта или транспортног правца. Комбинација домаће производње, различитих извора увоза и одговарајућег нивоа резерви пружа већу сигурност од ослањања само на један механизам.

Потребно је унапред дефинисати критеријуме за активирање резерви. Одлуке о стављању робе у употребу треба да буду засноване на показатељима као што су недостатак производа, поремећај транспортних праваца, нагли раст цена, пад домаће производње и процена трајања кризе. Благовремено активирање може спречити ширење несташнице, док закаснела реакција повећава притисак на тржиште и становништво. Истовремено, прерано и прекомерно коришћење резерви може умањити способност реаговања у каснијој фази кризе.

Унапред морају бити утврђени и приоритети расподеле. У случају ограничених количина неопходно је обезбедити снабдевање становништва, здравствених установа, критичне инфраструктуре, служби заштите и спасавања, Војске Србије и других субјеката одбране. Закон предвиђа могућност приоритетног давања одређене робе Министарству унутрашњих послова, министарству надлежном за одбрану и Војсци Србије ради обезбеђивања основних животних потреба и несметаног функционисања система одбране у условима поремећаја снабдевања (Закон о робним резервама, 2013).

Са становишта система одбране, потребно је унапред утврдити врсте и количине добара неопходних за одређени период функционисања, начин њиховог складиштења и

поступак преузимања. Планирање мора бити усклађено са реалним бројем корисника, повећаном потрошњом у кризним условима и могућим губитком дела складишних и транспортних капацитета. Савремени концепт одбране Републике Србије обухвата повезивање војних и цивилних способности, због чега робне резерве и логистика представљају део шире националне припремљености.

Значајан правац унапређења представља спровођење редовних вежби и провера система. Формално постојање плана не гарантује да ће роба бити успешно преузета и расподељена у стварној кризи. Периодичним вежбама треба проверити време активирања резерви, проходност транспортних праваца, комуникацију институција, расположивост возила и капацитет локалних органа да организују крајњу расподелу. Уочени недостаци затим морају бити укључени у измене планова и инвестиционе приоритете.

Савремена литература о отпорности прехранбених система посебно наглашава значај припремљености за ванредне ситуације, резервних планова, усклађеног управљања и доношења одлука заснованих на подацима. Отпорност се не постиже само повећањем залиха, већ повезивањем производње, тржишта, логистике, јавних набавки, институција и механизма социјалне заштите (HLPE-FSN, 2025).

Ефикасност система треба пратити применом мерљивих показатеља. Поред количине залиха, потребно је анализирати покривеност процењених потреба по данима, учесталост обнављања, проценат робе која испуњава стандарде квалитета, територијалну доступност, време потребно за активирање и губитке током складиштења. Тиме би процена била усмерена на стварну употребљивост резерви, а не само на њихову књиговодствену вредност.

Пословање резервама истовремено захтева равнотежу између транспарентности и заштите безбедносно осетљивих података. Јавност треба да има увид у законитост, финансирање и опште резултате управљања, док подаци о тачним количинама, структури и локацијама дела стратешких залиха могу захтевати одговарајући степен заштите. Закон управљање резервама заснива на начелу транспарентности, осим када су подаци у складу са прописима означени као тајни (Закон о робним резервама, 2013).

На основу наведеног може се закључити да унапређење система робних резерви захтева истовремено деловање у областима планирања, набавке, контроле квалитета, складиштења, транспорта и институционалне координације. Повећање количине залиха

без развоја логистичких капацитета не би обезбедило одговарајућу заштиту, као што ни развијена логистика не може надокнадити недостатак критичних производа. Повезивањем домаће производње, територијално распоређених складишта, алтернативних транспортних праваца и унапред утврђених процедура може се повећати способност Републике Србије да очува снабдевање и функционисање система одбране у условима кризе.

5.3. Јачање институционалне координације пољопривреде и система одбране

Институционална координација представља један од основних услова да расположиви пољопривредни, прерађивачки и логистички капацитети у кризним условима буду претворени у стварну способност снабдевања. Држава може располагати значајним обимом производње, складиштима и робним резервама, али ће њихова практична вредност бити ограничена уколико надлежни органи немају заједничку процену стања, унапред утврђене приоритете и јасне поступке доношења одлука. Због тога се институционална координација не може посматрати као пратећа административна активност, већ као посебан елемент националне отпорности.

Проблем координације у области прехранбене сигурности произлази из чињенице да ниједна институција не управља целокупним пољопривредно-прехранбеним системом. Пољопривредна производња, водни ресурси, трговина, робне резерве, енергетика, транспорт, здравствена и ветеринарска заштита, управљање ванредним ситуацијама и послови одбране распоређени су између различитих органа и организација. Сваки од њих располаже само делом података, овлашћења и ресурса, док стабилност снабдевања зависи од њиховог усклађеног деловања.

Савремене кризе додатно усложњавају овај проблем, јер се њихове последице не задржавају у границама једног сектора или једног нивоа власти. Суша може истовремено утицати на производњу житарица, сточну храну, цене производа животињског порекла и потребу за већим ангажовањем робних резерви. Прекид снабдевања енергентима може ограничити рад механизације, прерађивачких погона, хладњача и транспорта. Такве кризе захтевају брзо повезивање различитих организација, јер традиционално поступање унутар одвојених ресурса често није довољно за решавање проблема који прелазе њихове формалне границе (Ansell, Boin и Keller, 2010).

Стратегија националне безбедности Републике Србије заснива се на свеобухватном приступу, који подразумева заједничко ангажовање субјеката и потенцијала државе и друштва. Истим документом предвиђено је предузимање усклађених мера у различитим областима и унапређење међуресорне сарадње, размене и анализе информација. Стратегија одбране додатно наглашава потребу унапређења координације свих субјеката система одбране и стварања услова за њихово интегрално и правовремено ангажовање (Стратегија националне безбедности Републике Србије, 2019; Стратегија одбране Републике Србије, 2019).

Постојећи нормативни оквир већ пружа основу за међусекторско деловање. Законом о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама предвиђени су интегрисано деловање, сарадња органа државне управе, локалне самоуправе, привредних друштава, научноистраживачких организација и других субјеката, као и размена информација од значаја за процену ризика и реаговање. Закон такође предвиђа Националну платформу за смањење ризика, чију улогу обавља Републички штаб за ванредне ситуације. Стога основни проблем није потпуно одсуство институционалних механизма, већ потреба да се питање континуитета производње и снабдевања храном у њиховом раду разради систематичније и оперативније (Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама, 2018).

Уместо стварања нове институције са надлежностима које би се преклапале са постојећим органима, целисходније би било успоставити стални међуресорни механизам за прехранбену сигурност и континуитет снабдевања. Он би могао функционисати као координационо тело или стална радна група Владе, са јасно одређеним мандатом, саставом и поступцима рада. У њему би учествовали представници органа надлежних за пољопривреду, трговину, робне резерве, водопривреду, енергетику, транспорт, здравство, унутрашње послове и одбрану, уз укључивање Републичког завода за статистику, Републичког хидрометеоролошког завода и других стручних организација када је то потребно.

Сврха таквог механизма не би била да преузима законом утврђене надлежности појединих институција, већ да обезбеди њихово усклађивање. У редовним условима тежиште би било на процени ризика, анализи производње и потрошње, утврђивању критичних производа и припреми планова. У условима повећаног ризика механизам би пратио стање производње, залиха, цена, инпута и транспортних токова и предлагао

превентивне мере. У кризној ситуацији његова улога била би да обезбеди заједничку слику стања, усклади приоритете и омогући да одлуке различитих органа не буду међусобно супротстављене.

Први практични задатак институционалне координације треба да буде израда заједничке процене ризика по прехранбену сигурност. Појединачне институције најчешће располажу подацима из сопствене области, али за доношење одлука потребно је сагледати њихову међусобну повезаност. Подаци о очекиваној жетви, стању сточног фонда, расположивости воде, увозу ђубрива, резервама горива, складишним капацитетима и проходности саобраћајних праваца добијају пуну вредност тек када се анализирају у јединственом оквиру.

Таква процена треба да идентификује критичне производе и инпуте, осетљива производна подручја, кључне прерађивачке и складишне објекте и транспортне правце чији би прекид имао највеће последице. Неопходно је разликовати производе чији се недостатак може краткорочно надокнадити алтернативама од оних чија би недоступност угрозила основну исхрану становништва, сточарску производњу или функционисање критичних институција. На тој основи могли би се прецизније одредити приоритети за робне резерве, заштиту инфраструктуре и снабдевање производним инпутима.

OECD у препорукама о управљању критичним ризицима наглашава потребу јасног одређивања улога и одговорности, успостављања механизма руковођења и координације и коришћења процена ризика као основе за планирање, улагања и развој способности за реаговање. Посебно се истиче да управљање ризицима треба да укључи различите нивое власти, приватни сектор и друге друштвене актере, јер државни органи сами не располажу свим знањима и производним капацитетима неопходним за изградњу отпорности (OECD, 2014).

Следећи правац унапређења односи се на успостављање заједничког информационог оквира. То не подразумева да сви учесници морају имати приступ свим подацима, већ да се унапред утврди које информације се прикупљају, ко их проверава, коме се достављају и у ком року. Потребно је обезбедити редовно ажурирање података о производњи, залихама, капацитетима за прераду и складиштење, расположивим транспортним средствима и критичним производним инпутима.

Посебно осетљиви подаци о тачним количинама и локацијама дела резерви или капацитетима значајним за систем одбране морају бити заштићени у складу са

прописима. Међутим, заштита података не сме постати разлог да институције које су одговорне за планирање располажу непотпуним или застарелим информацијама. Неопходно је успоставити различите нивое приступа и јасне поступке размене, тако да се истовремено очувају безбедност података и способност доношења правовремених одлука.

FAO истиче да отпорност пољопривредно-прехранбених система захтева укључивање отпорности у јавне политике и бољу координацију између различитих сектора и нивоа власти. Проблеми снабдевања храном истовремено су повезани са пољопривредом, инфраструктуром, тржиштем, социјалном политиком и управљањем природним ресурсима, због чега деловање само једног ресора не може обезбедити целину одговора (FAO, 2021).

Институционална координација мора обухватити и вертикалну сарадњу између републичког, покрајинског и локалног нивоа. Јединице локалне самоуправе често прве уочавају последице суше, поплаве, болести животиња, прекида саобраћаја или несташнице одређених производа. Оне истовремено располажу подацима о локалним произвођачима, складиштима, превозницима и угроженим категоријама становништва. Без укључивања локалног нивоа, национални планови могу остати сувише општи и недовољно прилагођени стварним условима на терену.

Због тога је потребно успоставити стандардизован начин достављања информација од локалног ка републичком нивоу, али и повратне комуникације о донетим мерама и приоритетима. Локалне самоуправе треба да буду упознате са својом улогом у дистрибуцији робе, заштити производних капацитета и подршци угроженом становништву. При томе није реално очекивати да све локалне самоуправе располажу истим ресурсима, па национални систем мора предвидети могућност међусобне помоћи и преусмеравања капацитета.

Приватни сектор такође има незаменљиву улогу, јер се највећи део производње, прераде, складиштења и транспорта хране одвија ван непосредне контроле државних органа. Сарадњу са произвођачима, прерађивачима, трговинским ланцима, складиштарима и превозницима зато треба уредити пре избијања кризе. Оквирни уговори, утврђени стандарди, поступци активирања капацитета и начин накнаде трошкова обезбедили би већу правну и економску сигурност од импровизованог ангажовања након настанка поремећаја.

При укључивању привреде потребно је сачувати равнотежу између јавног интереса и економске одрживости пословања. Захтеви државе не смеју трајно угрозити производни капацитет предузећа или газдинства, јер би тиме краткорочно решавање кризе могло произвести дугорочни пад производње. Зато мере морају бити унапред планиране, временски ограничене и праћене одговарајућим финансијским и правним механизмима.

Научне и стручне институције треба укључити у процену ризика, развој сценарија и анализу дугорочних кретања. Пољопривредни факултети, институти, ветеринарске и саветодавне службе могу допринети процени климатских ризика, болести биљака и животиња, производних биланса и могућности замене критичних инпута. Њихова улога је посебно важна када одлуке морају бити донете у условима непотпуних информација и значајне неизвесности.

Координацију је неопходно проверавати кроз вежбе и симулације. План који никада није тестиран не пружа поуздан доказ да ће бити применљив у стварној кризи. Вежбе би могле обухватити сценарије дуготрајне суше, прекида увоза ђубрива и горива, појаве заразне болести животиња, оштећења великог складишног комплекса или прекида главног транспортног правца. Њихов циљ не би био само провера брзине реаговања, већ откривање нејасних надлежности, недостатка података и логистичких ограничења.

Након сваке вежбе или стварног поремећаја потребно је извршити заједничку анализу поступања. Уочени недостаци морају бити претворени у измене планова, процедура, обука и инвестиционих приоритета. Без таквог механизма институције могу изнова понављати исте грешке. OECD управо због тога континуирано учење, одговорност и унапређење поступака препознаје као важне елементе управљања критичним ризицима (OECD, 2014).

Посебну пажњу треба посветити комуникацији са јавношћу. Непотпуне, закаснеле или противречне информације могу подстаћи паничну куповину, стварање прекомерних кућних залиха и неповерење у институције, чиме се постојећи поремећај додатно погоршава. Зато је потребно унапред утврдити ко саопштава податке, како се потврђује њихова тачност и на који начин се грађанима објашњавају мере ограничења, расподеле или интервенције на тржишту.

Транспарентност, међутим, не подразумева објављивање сваког оперативног или безбедносно осетљивог податка. Јавности треба пружити довољно информација за разумевање стања и препорученог поступања, док се подаци о критичним локацијама, тачним количинама стратешких залиха и плановима њиховог кретања морају одговарајуће заштитити. Поверење се не гради количином објављених информација, већ њиховом тачношћу, доследношћу и благовременошћу.

Са становишта система одбране, институционална координација треба да обезбеди да потребе Војске Србије и других субјеката одбране буду благовремено укључене у шире планове снабдевања, али без нарушавања надлежности цивилних органа и редовног функционисања тржишта. Министарство одбране не треба да преузима управљање пољопривредном производњом, већ да дефинише потребе од значаја за функционисање система одбране и учествује у планирању начина њиховог обезбеђивања. Такав приступ одговара концепту тоталне одбране, који се заснива на интегралном и правовременом ангажовању војних и цивилних капацитета (Стратегија одбране Републике Србије, 2019; Министарство одбране Републике Србије, 2023).

Резултате координације потребно је мерити, а не процењивати само на основу постојања планова и одржаних састанака. Релевантни показатељи могли би да обухвате време потребно за размену кључних података, ажурност процена ризика, број тестираних процедура, време активирања резерви, обухват критичних капацитета плановима и степен отклањања недостатака утврђених током вежби. На тај начин институционална координација постала би проверљива способност, а не само нормативно опредељење.

На основу наведеног може се закључити да јачање институционалне координације не захтева нужно стварање великог броја нових органа, већ јасније повезивање постојећих надлежности, података и ресурса. Стални међуресорни механизам, заједничка процена ризика, унапред утврђене процедуре, укључивање локалних власти, привреде и научних институција и редовно тестирање планова могли би значајно да повећају способност Републике Србије да очува производњу и снабдевање у условима кризе. Тако би пољопривредни потенцијали били претворени из расположивих ресурса у организовану и употребљиву компоненту националне отпорности и система одбране.

5.4. SWOT анализа улоге пољопривреде у јачању националне безбедности Републике Србије

SWOT анализа представља поступак систематизације унутрашњих карактеристика посматраног система и фактора који потичу из његовог спољног окружења. Снаге и слабости односе се на ресурсе, капацитете и ограничења на које држава може непосредније да утиче, док могућности и претње произлазе из ширег економског, технолошког, климатског и безбедносног окружења. Њена аналитичка вредност не огледа се само у набрајању фактора, већ у сагледавању начина на који се снаге могу употребити за искоришћавање могућности и ублажавање претњи, као и начина на који се слабости могу умањити одговарајућим мерама (Pickton и Wright, 1998; Helms и Nixon, 2010).

SWOT анализа представљена у овом раду заснива се на резултатима претходних поглавља, а не само на општој процени стања. Као полазиште узети су подаци о расположивом пољопривредном земљишту, структури газдинстава, наводњавању, механизацији и људским ресурсима, кретању производње стратешких производа, стању сточног фонда и функционисању робних резерви и логистичких капацитета. На тај начин анализа повезује природне и производне потенцијале Републике Србије са ограничењима која могу умањити њихову стварну употребну вредност у кризним условима (Републички завод за статистику, 2024). Коначни резултати Пописа пољопривреде 2023. показују значајну земљишну и производну основу, али истовремено и ограничено наводњавање и неповољну старосну структуру носилаца газдинстава.

Снаге пољопривреде Републике Србије произлазе пре свега из расположивих природних ресурса, великог учешћа обрадивог земљишта и могућности производње различитих група пољопривредних производа. Значајна производња житарица и индустријског биља, постојање прехранбене индустрије, складишних капацитета и широке мреже породичних газдинстава представљају основу за обезбеђивање домаћег тржишта, формирање робних резерви и организовање снабдевања у условима поремећаја. Ове снаге не обезбеђују аутоматски висок степен отпорности, али држави пружају ресурсну основу на којој се она може градити.

Слабости се односе на чиниоце који ограничавају поузданост и дугорочну одрживост постојеће производне основе. Посебно се издвајају старење носилаца газдинстава, недовољно учешће младих, ограничена заступљеност наводњавања,

технолошка неуједначеност и зависност од увозних инпута. Годишње осцилације у ратарској производњи и смањење дела сточног фонда показују да расположиви ресурси не гарантују стабилан производни резултат. Поред тога, неједнака територијална распоређеност складишних, прерађивачких и транспортних капацитета може ограничити брзо стављање произведене хране у функцију снабдевања.

Могућности за унапређење произлазе из развоја технологије, система наводњавања, дигитализације производње и бољег повезивања пољопривредника са прерађивачким и складишним капацитетима. Дигиталне технологије могу допринети продуктивности, одрживости и отпорности производње, али њихов ефекат зависи од приступачности, знања корисника и квалитета инфраструктуре (OECD, 2022). Значајна могућност постоји и у унапређењу робних резерви, развоју домаћих производних инпута, јачању задруга и успостављању ефикаснијег система међуресорне координације.

Претње су повезане са факторима који углавном настају изван непосредне контроле пољопривредног сектора. Климатске промене, суше, поплаве, екстремне температуре, болести биљака и животиња, нестабилност светског тржишта и геополитички поремећаји могу истовремено угрозити производњу, доступност инпута и транспорт. IPCC указује да климатске промене већ негативно утичу на пољопривреду и стабилност производње хране, док су поремећаји на светским тржиштима показали осетљивост цена енергената, ђубрива, житарица и уљарица на оружане и геополитичке кризе (IPCC, 2022; World Bank, 2022).

Табела 6. SWOT анализа улоге пољопривреде у јачању националне безбедности Републике Србије

Снаге (Strengths)	Слабости (Weaknesses)
Значајна површина коришћеног пољопривредног и обрадивог земљишта Разноврсни агроеколошки услови и могућност развоја различитих грана производње Значајни капацитети за производњу житарица и индустријског биља Широка територијална мрежа породичних пољопривредних газдинстава Постојање домаће прехранбене индустрије, складишних и транспортних капацитета Могућност ослонаца робних резерви на домаћу производњу Традиција пољопривредне производње и расположиво стручно знање	Неповољна старосна структура носилаца газдинстава и недовољно учешће младих Ограничена заступљеност система за наводњавање Уситњеност и различита економска снага пољопривредних газдинстава Неуједначена технолошка опремљеност и застарелост дела механизације Изражена годишња колебања производње појединих стратешких култура Смањење дела сточног фонда Зависност од увоза горива, ђубрива, опреме, резервних делова и дела репроматеријала Недовољна повезаност институционалног, производног и логистичког планирања
Могућности (Opportunities)	Претње (Threats)
Развој система за наводњавање и ефикасније управљање водним ресурсима Примена прецизне пољопривреде, дигиталних технологија и система раног упозоравања Генерацијска обнова, развој стручних знања и јачање задружног организовања Развој домаћег семенског, приплодног и другог критичног репроматеријала Модернизација прерађивачких, складишних и транспортних капацитета Територијално уравнотеженији размештај робних резерви Успостављање заједничке процене ризика и међуресорног планирања Јачање везе између аграрне политике, кризне припремљености и планирања одбране	Климатске промене, суше, поплаве, град и екстремне температуре Деградација пољопривредног земљишта и ограничена доступност воде Заразне болести животиња, биљне болести и ширење штеточина Поремећаји глобалних ланаца снабдевања и транспортних праваца Нагли раст цена енергената, ђубрива и других производних инпута Ограничења извоза и увоза у условима геополитичких криза Даље демографско пражњење руралних подручја Оштећење или прекид рада кључних прерађивачких, складишних, транспортних и енергетских капацитета

Извор: Систематизација аутора на основу резултата истраживања, Републичког завода за статистику (2024; 2025; 2026), FAO (2021), IPCC (2022), World Bank (2022), Стратегије националне безбедности Републике Србије (2019) и Стратегије одбране Републике Србије (2019).

Међузакључак поглавља 5

Разматрање могућности унапређења улоге пољопривреде у систему националне безбедности показало је да расположиви природни и производни ресурси Републике Србије могу имати већи безбедносни значај само уколико се истовремено унапреде производња, логистика, робне резерве и институционално управљање. Појединачне мере, примењене без међусобног усклађивања, не могу обезбедити стабилност целокупног пољопривредно-прехранбеног система.

Модернизација пољопривредне производње треба да буде усмерена не само на раст приноса и економске ефикасности, већ и на смањење осетљивости на климатске, тржишне и безбедносне поремећаје. Развој наводњавања, примена дигиталних технологија, обнова механизације, диверсификација производње и очување домаћих биолошких и људских ресурса могу допринети стабилнијем коришћењу постојећих пољопривредних потенцијала. Посебан значај има генерацијска обнова, јер дугорочна производна способност не зависи само од земљишта и техничких средстава, већ и од расположивог знања и радне снаге.

Унапређење система робних резерви захтева прелазак са схватања резерви као статичних залиха на њихово посматрање као динамичног система планирања, контроле, обнављања и расподеле. Стварна вредност резерви зависи од структуре и квалитета робе, територијалног распореда складишта, расположивости транспортних праваца и брзине активирања. Повећање количине залиха без унапређења логистике не би обезбедило пуну заштиту, као што ни развијена логистичка мрежа не може надокнадити недостатак критичних производа.

Анализа институционалне координације показала је да се стабилност производње и снабдевања не може обезбедити деловањем само једног органа или сектора. Надлежности у области пољопривреде, робних резерви, трговине, водопривреде, енергетике, транспорта, здравства и одбране међусобно су повезане. Због тога је потребно успоставити стални механизам заједничке процене ризика, размене података, утврђивања приоритета и координације поступања у условима кризе.

Посебно је значајно укључивање локалних самоуправа, привредних субјеката, научних институција и пољопривредних произвођача у планирање националне отпорности. Највећи део производње, прераде, складиштења и транспорта хране одвија се изван непосредног управљања државних органа, због чега сарадња са приватним

сектором мора бити унапред уређена. Истовремено, локални ниво располаже информацијама о стварном стању на терену и представља важну карику у дистрибуцији помоћи и снабдевању угроженог становништва.

SWOT анализа показала је да Република Србија располаже значајним снагама у виду земљишних ресурса, разноврсне производње, прехранбене индустрије и широке мреже пољопривредних газдинстава. Међутим, ове предности ограничавају неповољна демографска структура, недовољна заступљеност наводњавања, технолошка неуједначеност, смањење дела сточног фонда и зависност од појединих увозних инпута. Истовремено, дигитализација, модернизација инфраструктуре, развој домаћег репроматеријала и јачање међуресорне сарадње представљају могућности које могу ублажити последице климатских промена, геополитичких криза и поремећаја глобалних ланаца снабдевања.

Највећи ризик за пољопривредно-прехранбени систем не произлази из једне слабости или претње, већ из њиховог истовременог деловања. Суша, раст цена енергената, недостатак радне снаге и поремећај транспорта могу заједно произвести последице које превазилазе способност појединачних институција да самостално реагују. Због тога је потребно развијати систем који не почива на једном производу, региону, добављачу, складишту или транспортном правцу.

На основу извршене анализе може се закључити да јачање улоге пољопривреде у националној безбедности захтева дугорочан и интегрисан приступ. Производња, прехранбена индустрија, робне резерве, логистика и институционална координација морају бити планиране као међусобно зависни делови јединственог система. Само на тај начин расположиви пољопривредни потенцијали могу бити претворени у стварну способност државе да обезбеди храну, очува друштвену стабилност и подржи функционисање система одбране у кризним, ванредним и ратним условима.

ЗАКЉУЧАК

Пољопривреда се најчешће посматра као привредна делатност чији се значај мери обимом производње, учешћем у бруто домаћем производу, извозом и запослености. Ипак, њена улога је знатно ширира. Способност државе да становништву обезбеди довољно хране, нарочито у условима кризе, непосредно утиче на економску стабилност,

функционисање институција и укупну националну безбедност. Због тога пољопривреду треба посматрати и као стратешки ресурс система одбране.

Циљ овог рада био је да се сагледа повезаност пољопривреде, прехранбене сигурности и система одбране, као и да се утврде могућности за боље коришћење пољопривредних потенцијала Републике Србије. Истраживање је показало да значај пољопривреде не произлази само из количине произведене хране. Једнако су важни стабилност производње, доступност производних инпута, могућност прераде и складиштења, функционалност транспорта и способност институција да правовремено реагују.

Република Србија располаже значајним пољопривредним ресурсима. Обрадиво земљиште, повољни услови за различите врсте производње, развијена ратарска производња, породична пољопривредна газдинства и постојећа прехранбена индустрија представљају добру основу за задовољавање домаћих потреба и формирање робних резерви. Ови потенцијали су посебно важни у условима када је снабдевање из иностранства отежано, неизвесно или економски неповољно.

Међутим, постојање ресурса само по себи не значи да је пољопривредни систем довољно отпоран. Анализа је указала на неповољну старосну структуру носилаца газдинстава, недовољно учешће младих, ограничену примену наводњавања, технолошке разлике између газдинстава и зависност од увозних инпута. Колебања производње појединих стратешких култура и негативна кретања у сточарству додатно показују да се расположиви потенцијали не користе у потпуности и да стабилност производње не може бити унапред загарантована.

Посебан проблем представља могућност да више ризика делује истовремено. Суша сама по себи може умањити производњу, али су њене последице знатно озбиљније уколико је праћена растом цена горива и ђубрива, недостатком радне снаге или поремећајем транспорта. Управо због тога отпорност пољопривреде не може бити изграђена једном мером. Потребно је истовремено улагати у производњу, наводњавање, људске ресурсе, механизацију, складиштење и логистику.

Робне резерве у таквом систему имају важну, али ограничену улогу. Оне могу да ублаже последице привременог недостатка хране и обезбеде снабдевање приоритетних корисника, али не могу дугорочно да замене домаћу производњу. Њихова стварна вредност зависи од структуре и квалитета залиха, редовног обнављања, распореда

складишта и могућности да се роба благовремено достави тамо где је потребна. Зато робне резерве треба посматрати као део ширег система који повезује производњу, складиштење, транспорт и институционално управљање.

Истраживање је показало да добра организација може бити подједнако важна као и количина расположивих ресурса. Надлежности значајне за прехранбену сигурност подељене су између више ресора: пољопривреде, трговине, водопривреде, енергетике, транспорта, робних резерви, унутрашњих послова и одбране. Без благовремене размене података, заједничке процене ризика и унапред утврђених поступака, одлуке могу бити закаснеле или међусобно неусклађене. Због тога је потребно јачати сарадњу постојећих институција и њихово заједничко планирање, уместо да се тежиште задржи само на формалном доношењу нових планова и процедура.

Могућности за унапређење постоје. Развој наводњавања, примена савремених технологија, обнова механизације, јачање задруга и подршка младим произвођачима могли би да допринесу стабилнијој производњи. Истовремено, потребно је боље повезати домаћу производњу са прехранбеном индустријом, робним резервама и логистичким капацитетима. Циљ није потпуна самодовољност у свим производима, већ смањење зависности у областима у којима би прекид снабдевања могао да угрози основне производне циклусе и функционисање државе.

На основу резултата истраживања може се закључити да су постављене посебне хипотезе потврђене. Стабилна домаћа пољопривредна производња доприноси прехранбеној сигурности и смањује зависност од спољних извора снабдевања, чиме је потврђена хипотеза Х1. Виши ниво прехранбене сигурности ублажава несташице, ценовне поремећаје и друштвену нестабилност, што потврђује хипотезу Х2. Развијени домаћи производни капацитети омогућавају редовније попуњавање и обнављање робних резерви, чиме је потврђена хипотеза Х3. Такође, усклађено управљање пољопривредним ресурсима, резервама и логистиком доприноси снабдевању становништва, Војске Србије и других субјеката одбране, чиме је потврђена хипотеза Х4.

Потврђивањем посебних хипотеза потврђена је и општа хипотеза Х0, према којој развијеност пољопривредног сектора представља значајан фактор економске стабилности, прехранбене сигурности и способности система одбране Републике Србије да одговори на савремене безбедносне изазове. При томе, развијена пољопривреда не

подразумева само високу производњу, већ и способност да се она одржи у неповољним условима.

Истраживање је засновано на анализи литературе, нормативних и стратегијских докумената и расположивих статистичких података. Због тога би будућа истраживања могла да обухвате разговоре са пољопривредним произвођачима, представницима државних институција, складиштарима и логистичким предузећима. На тај начин било би могуће детаљније сагледати практичне проблеме који се не могу у потпуности уочити анализом докумената.

На крају, може се закључити да пољопривреда Републике Србије има значајан, али још увек недовољно искоришћен безбедносни потенцијал. Њен допринос систему одбране не огледа се само у производњи хране, већ у способности да подржи стабилност државе и друштва када су редовни токови снабдевања нарушени. Због тога модернизација производње, очување људских и природних ресурса, унапређење робних резерви и боља институционална координација треба да представљају дугорочне државне приоритете.

ЛИТЕРАТУРА

Научна и стручна литература

- 1) Ansell, C., Boin, A., & Keller, A. (2010). Managing transboundary crises: Identifying the building blocks of an effective response system. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 18(4), 195–207. doi: 10.1111/j.1468-5973.2010.00620.x.
- 2) Božić, D., Nikolić, M., & Vučković, D. (2023). Food security in the Republic of Serbia. In Z. Rajić & B. Dimitrijević (Eds.), *Agribusiness, Food and Rural Areas – Perspectives and Challenges of Agenda 4.0: Book of Proceedings* (pp. 99–109). Belgrade: University of Belgrade, Faculty of Agriculture.
- 3) Buzan, B. (1991). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era* (2nd ed.). Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- 4) Christopher, M. (2016). *Logistics & Supply Chain Management* (5th ed.). Harlow: Pearson.
- 5) Ђукић, А., и Вулетић, Д. (2023). Организација система одбране према концепту тоталне одбране на примеру Швајцарске, Шведске и Србије. *Међународни проблеми*, 75(4), 621–647. doi: 10.2298/MEDJP2304621D.
- 6) Helms, M. M., & Nixon, J. (2010). Exploring SWOT analysis – where are we now? A review of academic research from the last decade. *Journal of Strategy and Management*, 3(3), 215–251. doi: 10.1108/17554251011064837.
- 7) Мунђан, П., и Божић, Д. (2017). Величина газдинства као фактор запослености и дохотка чланова породичних газдинстава. *Економика пољопривреде*, 64(4), 1483–1498. doi: 10.5937/ekoPolj1704483M.

- 8) Pickton, D. W., & Wright, S. (1998). What's SWOT in strategic analysis? *Strategic Change*, 7(2), 101–109. doi: 10.1002/(SICI)1099-1697(199803/04)7:2<101::AID-JSC332>3.0.CO;2-6.
- 9) Tendall, D. M., Joerin, J., Kopainsky, B., Edwards, P., Shreck, A., Le, Q. B., Kruetli, P., Grant, M., & Six, J. (2015). Food system resilience: Defining the concept. *Global Food Security*, 6, 17–23. doi: 10.1016/j.gfs.2015.08.001.
- 10) Van Creveld, M. (1977). *Supplying War: Logistics from Wallenstein to Patton*. Cambridge: Cambridge University Press.

Извештаји и публикације међународних организација

- 1) Economist Impact. (2022). *Global Food Security Index 2022*. London: Economist Impact.
- 2) FAO. (2008). *An Introduction to the Basic Concepts of Food Security*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.
- 3) FAO. (2013). *The State of Food and Agriculture 2013: Food Systems for Better Nutrition*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.
- 4) FAO. (2017). *The Future of Food and Agriculture: Trends and Challenges*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.
- 5) FAO, IFAD, UNICEF, WFP, & WHO. (2017). *The State of Food Security and Nutrition in the World 2017: Building Resilience for Peace and Food Security*. Rome: FAO.
- 6) FAO. (2021). *The State of Food and Agriculture 2021: Making Agrifood Systems More Resilient to Shocks and Stresses*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations. doi: 10.4060/cb4476en.
- 7) FAO. (2022). *The Importance of Ukraine and the Russian Federation for Global Agricultural Markets and the Risks Associated with the War in Ukraine*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.
- 8) FAO, IFAD, UNICEF, WFP, & WHO. (2022). *The State of Food Security and Nutrition in the World 2022: Repurposing Food and Agricultural Policies to Make Healthy Diets More Affordable*. Rome: FAO.
- 9) HLPE-FSN. (2025). *Building Resilient Food Systems*. HLPE-FSN Report No. 20. Rome: Committee on World Food Security.
- 10) IPCC. (2019). *Climate Change and Land: An IPCC Special Report on Climate Change, Desertification, Land Degradation, Sustainable Land Management, Food Security, and Greenhouse Gas Fluxes in Terrestrial Ecosystems*. Geneva: Intergovernmental Panel on Climate Change.
- 11) IPCC. (2022). *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability*. Cambridge: Cambridge University Press. doi: 10.1017/9781009325844.
- 12) McFadden, J., Casalini, F., Griffin, T., & Antón, J. (2022). *The digitalisation of agriculture: A literature review and emerging policy issues*. OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers, No. 176. Paris: OECD Publishing. doi: 10.1787/285cc27d-en.
- 13) OECD. (2014). *Recommendation of the Council on the Governance of Critical Risks*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- 14) OECD. (2019). *Digital Opportunities for Better Agricultural Policies*. Paris: OECD Publishing. doi: 10.1787/571a0812-en.

- 15) UNDP. (1994). Human Development Report 1994. New York: Oxford University Press.
- 16) United Nations. (2015). Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030. Geneva: United Nations Office for Disaster Risk Reduction.
- 17) United Nations. (2020). Policy Brief: The Impact of COVID-19 on Food Security and Nutrition. New York: United Nations.
- 18) World Bank. (2022). Commodity Markets Outlook: The Impact of the War in Ukraine on Commodity Markets, April 2022. Washington, DC: World Bank.
- 19) World Bank. (2026). Agriculture, Forestry, and Fishing, Value Added (% of GDP) – Serbia [Data set]. World Development Indicators. Преузето 12. јула 2026. године.

Нормативни и стратегијски извори

- 1) Министарство одбране Републике Србије. (2023). Бела књига одбране Републике Србије. Београд: Министарство одбране.
- 2) Република Србија. (2019). Стратегија националне безбедности Републике Србије. „Службени гласник Републике Србије“, бр. 94/2019.
- 3) Република Србија. (2019). Стратегија одбране Републике Србије. „Службени гласник Републике Србије“, бр. 94/2019.
- 4) Република Србија. (2018). Закон о одбрани. „Службени гласник Републике Србије“, бр. 116/2007, 88/2009, 88/2009 – др. закон, 104/2009 – др. закон, 10/2015 и 36/2018.
- 5) Република Србија. (2013). Закон о робним резервама. „Службени гласник Републике Србије“, бр. 104/2013, 145/2014 – др. закон, 95/2018 – др. закон и 109/2025 – др. закон.
- 6) Република Србија. (2018). Закон о смањењу ризика од катастрофа и управљању ванредним ситуацијама. „Службени гласник Републике Србије“, бр. 87/2018.
- 7) Републичка дирекција за робне резерве. (б. г.). О Дирекцији. Београд: Републичка дирекција за робне резерве. Званична страница Министарства одбране и даље објављује обе стратегије из 2019. године и Белу књигу одбране као релевантна стратегијска документа.

Статистички извори

- 1) Републички завод за статистику. (2024а). Попис пољопривреде 2023 – коначни резултати. Београд: Републички завод за статистику.
- 2) Републички завод за статистику. (2024б). Региони у Републици Србији, 2023. Београд: Републички завод за статистику.
- 3) Републички завод за статистику. (2024в). Трендови, II квартал 2024. Београд: Републички завод за статистику.
- 4) Републички завод за статистику. (2025а). Бруто домаћи производ Републике Србије, 2024. Београд: Републички завод за статистику.
- 5) Републички завод за статистику. (2025б). Трендови, IV квартал 2024. Београд: Републички завод за статистику.
- 6) Републички завод за статистику. (2025в). Остварена производња пшенице и раног воћа и очекивани приноси касних усева, воћа и грожђа, стање 5. 9. 2025. Београд: Републички завод за статистику.

- 7) Републички завод за статистику. (2026а). Биљна производња, од 2005 [база података]. Београд: Републички завод за статистику.
- 8) Републички завод за статистику. (2026б). Број стоке, 2025. Саопштење ПО12, бр. 022. Београд: Републички завод за статистику.